

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З ДИСЦИПЛІНИ «ДІАЛЕКТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»
для студентів спеціальності 035 Філологія
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Дніпро
НТУ «ДП»
2021

Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Діалектологія української мови» для студентів спеціальності 035 Філологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [Електронний ресурс] / упоряд. : Онищенко Г. А. ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». – Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка», 2021. – 61 с.

Упорядник:

Г. А. Онищенко, канд. філол. наук., доц.

Затверджено методичною комісією зі спеціальності 035 «Філологія» (протокол №1 від 31 серпня 2021 р.) за поданням кафедри філології та мовної комунікації (протокол № 11 від 7 липня 2021 р.).

Подано методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Діалектологія української мови» для студентів спеціальності 035 Філологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Відповідальний за випуск: завідувач кафедри філології та мовної комунікації, проф. С. Є Ігнат'єва

Г. А. Онищенко

НТУ «Дніпровська політехніка», 2021

.Зміст

Вступ.....	4
Українська діалектологія як наука, її предмет, завдання і значення.....	5
Класифікація українських діалектів	6
Система вокалізму та консонантизму говорів української мови, фонетична транскрипція.....	8
Діалектна морфологія.....	14
Синтаксичні особливості українських говорів	18
Особливості лексики українських діалектів.....	23
Поліське (північне) наріччя української мови. Західнополіські (волинсько-поліські) говірки	26
Південно-західне наріччя української мови. Південноволинський діалект. Наддністрянський (опільський) діалект	28
Південно-східне наріччя української мови. Степовий діалект	30
Додаток 1. Питання до дисципліни «Діалектологія української мови».....	43
Додаток 2. Варіанти контрольних робіт	45
Додаток 3. Лексичний та фразеологічний аналіз слів.....	53
Додаток 4. Вимоги до точної фонетичної транскрипції діалектного тексту.....	55
Додаток 5. Особливості транскрибування діалектних текстів.....	56
Додаток 6. Карта говорів української мови.....	58
Список рекомендованої літератури.....	59

Вступ

Предметом вивчення дисципліни є особливості діалектів української мови на фонетичному, граматичному, лексичному і фразеологічному зрізах. Основною одиницею діалектології як науки про українську діалектну мову є текст, який відображає її просторову варіативність. Діалектологія вивчає діалектну мову, її територіальну диференціацію, історію формування мовно-територіальних утворень і окремих мовних явищ, співвідношення та взаємодію з іншими формами існування мови народу – літературною, просторіччям, соціальними діалектами.

Українська діалектологія тісно пов'язана з такими предметами, як історія мови, історія, археологія, етнографія, бо поєднання результатів цих наук може привести до важливих узагальнень і висновків про розвиток тих чи інших мовних процесів.

Значення навчальної дисципліни полягає у тому, що вона надає знання і розвиває мовні й мовленнєві вміння та навички, які допомагають забезпечити професіоналізм основної трудової діяльності на рівні сучасних вимог, визначених Конституцією України та іншими нормативно-правовими документами.

Матеріал структуровано за темами.

Тема. Українська діалектологія як наука, її предмет, завдання і значення

План

1. Об'єкт, предмет і завдання діалектології.
2. Зв'язок діалектології з іншими науками та її значення.
3. Діалект як форма існування національної мови.
4. Основні відомості з історії української діалектології:
 - а) перші спроби вивчення українських діалектів;
 - б) класифікація українських говорів у кінці XIX – на початку XX ст.;
 - в) діалектологічні дослідження в Україні у період СРСР;
 - г) сучасний стан української діалектології.

Питання для самопідготовки

1. Яка роль територіальних діалектів в українській мові?
2. Що є об'єктом і предметом діалектології? Яке значення діалектології?
3. Які мета і завдання діалектології як навчальної дисципліни?
4. Що розуміють під термінами діалектологія та українська діалектологія?

Чим вони різняться?

5. Що таке сучасна діалектологія?
6. У чому виявляється основна відмінність між описовою та історичною діалектологією?
7. З якими науками діалектологія має тісний зв'язок?
8. Що таке говірка?
9. Яке трактування терміна говір?
10. Що називають територіальним діалектом?
11. Що розуміють під терміном ізогласа в діалектології?
12. Як діалекти об'єднуються в наріччя?
13. Чим різняться терміни діалект, наріччя та діалектна мова?

14. Які відмінності діалектної та літературної форм існування національної мови? Що таке діалектизм?

15. Що таке соціальний діалект? Які є різновиди соціальних діалектів?

Практичні завдання

Завдання 1. Запишіть текст народної пісні, легенди, казки тощо (бажано із говірки свого села або з будь-якого фольклорного збірника). Знайдіть у цьому тексті лексичні діалектні риси.

Завдання 2. За словником паронімів української мови (Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. – Київ : Освіта, 2008. – 320 с.) з'ясуйте відмінність у значенні слів ДІАЛЕКТ // ДІАЛЕКТИКА, ДІАЛЕКТНИЙ // ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИЙ.

Завдання 3. Підготуйте невелику доповідь (3–5 хвилин) про один із лінгвістичних атласів української мови.

Тема. Класифікація українських діалектів

План

1. Виділення діалектології в окрему науку.
2. Перші спроби характеристики українських говорів:
 - а) праці О. Шафонського, О. Павловського, І. Бережанина;
 - б) класифікація українських говорів М. Максимовича;
 - в) класифікація українських говорів Я. Головацького;
 - г) класифікація українських говорів О. Потебні. Значення праць О. Потебні для розвитку української діалектології;
 - г) класифікація українських говорів К. Михальчука. Значення праць Г. Михальчука для розвитку української діалектології;
 - д) класифікація українських говорів І. Срезневського, О. Шахматова, О. Соболевського, М. Дурново, У. Ушакова.
3. Класифікація українських говорів у першій половині ХХ століття А. Кримського, В. Ганцова, І. Зілинського, О. Курило, М. Наконечного.

4. Сучасна класифікація говорів української мови.

Питання для самопідготовки

1. У чому виявляється територіальна диференціація української мови?
2. Які говори розрізняються у кожній з діалектних груп? Покажіть їх, використовуючи мапу «Говори української мови».
3. Що таке місцевий діалект?
4. Які види серед діалектів української мови розрізняють за генетичною ознакою?
5. Які діалекти належать до давніх діалектів старшої формації?
6. Які діалекти належать до новостворених українських діалектів?
7. Назвіть різновиди новостворених діалектів та говірки, які входять до кожного різновиду, поясніть, як сформувалися ці діалекти.
8. Що називають соціальним діалектом, чим відрізняються соціальні діалекти від місцевих, територіальних?
9. Назвіть та схарактеризуйте різновиди соціальних діалектів.

Практичні завдання

Завдання 1. За картою говорів української мови, наведеною в першому томі «Атласу української мови» (Київ : Наукова думка, 1984), визначте межі поширення окремих діалектних груп (наріч) української мови. Зіставте дані цієї карти з картою говорів української мови, доданою до книжки «Говори української мови» (1977), а також картою, поданою в другому томі «Енциклопедії українознавства» (Т. 2, С. 525), і з'ясуйте, у чому полягає різниця між цими картами. Чим можна пояснити розбіжність цих карт у визначенні меж окремих діалектних груп (наріч) української мови?

Завдання 2. Користуючись названими вище картами говорів української мови, а також картою-схемою, поданою в навчальному посібнику (Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – Київ, 1980. – С. 8), визначте,

через які населені пункти із заходу на схід проходить розмежувальна лінія між північним, північно-західним і південно-східним наріччями.

Завдання 3. Користуючись названими вище картами і згаданою картою-схемою, визначте через які населені пункти з півночі на південь проходить розмежувальна лінія між двома південними діалектними групами (наріччями) української мови.

Тема. Система вокалізму та консонантизму говорів української мови, фонетична транскрипція

План

1. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму.
2. Структура і типи наголошеного і ненаголошеного вокалізму.
3. Гіперичні явища в українському діалектному вокалізмі.
4. Вокалізм південно-східного наріччя.
5. Вокалізм південно-західного наріччя.
6. Вокалізм північного наріччя.
7. Загальна характеристика українського діалектного консонантизму.
8. Порівняльний огляд губних приголосних у говорах української мови, їх комбінаторні варіанти.
9. Передньоязикові та середньоязикова фонemi у говорах української мови.
10. Задньоязикові та фарингальна фонemi у говорах української мови.
11. Явище асиміляції.

Питання для самопідготовки

1. Назвіть основні діалектні системи вокалізму української мови.
- Проаналізуйте вокалізм південно-східного наріччя.

2. Що дає підстави вважати систему вокалізму південно-західних діалектів за окрему діалектну систему? Як членується південно-західне наріччя?

3. Які особливості вокалізму волинсько-подільської групи говорів?

4. Проаналізуйте вокалізм галицько-буковинської групи говорів.

5. Яку систему вокалізму має карпатська група говорів?

6. Проаналізуйте вокалізм північного наріччя.

7. Які гіперичні явища спостерігаються в українському діалектному вокалізмі?

8. Проаналізуйте український діалектний консонантизм.

9. Порівняйте губні приголосні у говорах української мови.

10. Як реалізуються у говорах української мови передньоязикові фонемі?

11. Яка реалізація середньоязикової фонемі /j/ у говорах української мови?

12. Схарактеризуйте задньоязикові та фарингальну фонемі у говорах української мови.

Практичні завдання

Завдання 1. За діалектними явищами вокалізму й консонантизму визначіть, до якого говору належить пропонуванний текст:

[було м'ин'і п'іwго'ду / йак йа зостаwс'а без бат'ка // мати wz'ла соб'ї другóго чолов'їка // і йак м'ин'і було жит' w ц'óго другóго бат'ка / так бодай і не казат' // пожу'w йа w йóго до двана́дц'ати год // в'ін з мене знушчáwс'а / було бйé / бйé / кров idé ротом і носом / а в'ін шче меинé бйе // р'іши'w йа т'їкát' з дóму і дес' найн'áц'ц'а //п'ішow у Попил'áсту об'їрваний / обшáрпаний і таки'й там і ход'у // коли' ос' иде / одна ж'їнка і каже / хлóпчику / найми'с' до нас дити'ну гл'ад'їти // найн'awс' йа до нéйї / пройшло мáбут' з м'їс'ац' / тод'ї меинé найшла́ мати //]

Завдання 2. За діалектними явищами вокалізму й консонантизму визначіть, до якого говору належить пропонуванний текст:

[їїздила на обласну нараду / з Ул'ануїу пїтти'сувала змаган'е / потїм прїїїхали з наради і за м'їс'їц' пуйїхала у Ки'їїї // бїлис'мо на нараді / потїм показували театир / булам три дни / булам на к'їн'ї //]

Завдання. 3 Запишіть фонетичною транскрипцією подані нижче діалектні тексти.

I. *Вагітній жїнці заборонялося мотати нитки, шоб дитина не обкрутилась пуповиною, дивитися на померлого, бо немовля матиме мертвий вигляд, гнїватися, спиречатися, брехати. Хлопчику відрїзали пуповину на топорї, шоб він став добрим майстром. Девочке – на гребенї. Казали: „Пуп зав'язую – ум розв'язую”. Після цього немовля лежали на кожух, символ добробуту. Дитя загортали у чорну чи червону запаску. До правої ручки прив'язували коробочку з часником або печїною – шматочком пічної глини (Харківська область, Дергачївський район, с. Гаврилївка).*

II. *Свайба була у молодого. Я була одїта у кохту і спїдницю в дев'ять аршин і у вісім пїл. А на шїї було в мене намисто і дукачїв було тїльки один рядок, бо я була бїдна. Свекор в мене був багатий, бо у нього було аж десять десятин. Раньче я була непогана, бо приходило по три пари старостїв. От значить їнтересувались. А тепер то я вже стара та погана (Полтавська область, Решетилївський район, с. Шкурупїї).*

III. *Буває тверда і пильна головня. Пильна к концу уборки перетворює зерно у просї, кукурузї, пшеницї, овсї в пил. Спори розлітаються, а колосок, як позвонок. А у твердїй головнї совсїм друге діло. Є пузирчата у кукурузї головня (Харківська область, Богодухівський район, с. Губарївка).*

IV. *Жїнка й чоловік жили. Жїнка була роботяца, хороша: все робила дома. А чоловік щитався за дурня: нічого не понїмав. От жїнка наваре їсти, поставе в пїч – він повитягає, поїсть і каже: не понїмаю, шо там і було. Тодї жїнка, шоб вивїрити, чи він дурний, взяла зварила борщу і вкинула туди ката, а сама наблюда за ним. Він витяг борщ, зразу порився, до м'яса. Дивиться до м'яса і каже, що ж воно таке? Куві? Ноги кривї. Кудкуда? Ноги не туди. Це каже, мабуть, киць-киць. Ну це хай тодї жїнка ззїсть, жїнка узнала, шо він не*

дурний, він почав тоді робити (Полтавська область, Машенський район, с. Базилевщина).

V. Моя дочка в Гирманії була два годи, ну вона розказувала, як там її було, як вона плакала додому. Як один дід підходив, пас скот, і вона дванадцять штук скота пасла на луку. Він умів по-нашому говорити, підійшов до неї, а вона заплакана ходить у полі собі, пасе і плаче. Він каже: „Чириз місяць, чириз два, поїдиш додому” (Київська область, Таращанський район, с. Велика Березянка).

VI. Наше село до цариці Катерини не було кріпацьке. А тоді Катерина їх закріпостила таким путем: збирала декілька сімей і на ці сімні назначала пана. Сказала: це люди твої. У Петербурзі був пан граф Гудович, а ми його кріпаки. Потом тут були маленькі помішчики. А хто не схотів в оці кріпаки, то вона їх висилала на Сибір. Отут за селом був ліс і монастир там, називається монастирище. Там були монахи отоді вони звались ченці і вони не підчинились Катерині, і вона їх розстріляла. Їх було сорок якраз і од того часу наше село і назвали Сорочинці (Полтавська область, Миргородський район, с. Сорочинці) .

VII. Свято є Купайло. Діти вирубують із вирби купайло і вбирають його цвітами, вишнями, грушками, яблуками, сливками, як у кого, плитут китайки і чипляють, і співають:

– Ой долин, долин, ше й долиною. Загубив хустинку під бузиною. Хто ж загубив? Той Коля п'яний. Вітчини, Маруся, то твій коханий.

– Ой ни вітчиню – неньки боюся.

– Я твої неньці низько склонюся.

– Ой хоць кланяйся, хоць ни кланяйся, я твоя не буду, не сподівайся.

І потом хлопці приходять, ізломлюють купайло і кидають на гоїрки, щоб були гоїрки (Одеська область, Балтський район, с. Ухожани).

VIII. Мій дід, він зацімався чумачкою трохи, їздили, у Крим. Батько мій не їздив, їздили дядьки старші, його сини два. Ну й розказували, шо коли вони там були в Криму, зайшли у магазин і бачуть, шо такі дами вибирають шовк

дорогий. На платя там чи що. Вони взяли набрали того шовку порізали на онучі (Черкаська область, Корсунь-Шевченківський район, с. Стеблів).

IX. У понеділок нільзя починати нові діла. Добре в цей день продовжати діла. У понеділок, еслі почав роботу, то шоб ти її закончив. Понеділок зв'язаний з вівторком. Це два мужських дня. Вівторок – червивий день, не можна нічого садить. Треба квасити капусту, бо це кислий день. У середу день, коли Ісуса Христа предали, не можна мазати, ліпити, клеїти обої. В суботу садити не можна: посадка погана (Харківська область, Дергачівський район, с. Гаврилівка).

X. Було я молодий, дощ, погода погана, приїхав увечері іс поля. Батько заставля висти коні на ніч. Хочби яка то погода ни була. І ведеш, і ведеш, приведеш туди на поле. Пирикинеш той сірячок поганенький, і лежиши, розутий, босий. Комарі суть. А треба, треба батька слухать. Бо як ни будеш слухать, то батько й одлупе (Полтавська область, Лохвицький район, с. Харківці).

XI. Пішов я у бір косити сіна. Я собі покосився день, а тоді через день вигромаддю. Взяв косу. Кісся там заховав, а косу взяв додому, коса дуже гарна, шоб хто не вкрав, найде хто, коса дуже гарна. Це було діло в вівторок, а в середу я, піду я. Кажу жінці: „Зготов міні подзавтрикать, я піду”. Виклепав косу свою, вона вузенька, поснідав, на руку ботинки повісив, на плече сумочку з хлібом, косу під плече, нісок під плече назад, а п'ятка вперед, паличку й пішов. Доходю до бору (Харківська область, Зміївський район, с. Скрипаї).

XII. Відьма завжди важко помирає. Вона часто пробиває стелю, шоб її дух вилетів у ту дирку. Вона обязательно должна передати свої знання. Але може передати токо старшій або младшій дитині. Самогубців не ховають за церковними ритуалами. Його душа завжди ходить по землі. Їх ховають або в кутку кладбища, або вобще туди не пускають ховати, бо, кажуть, дощі йти не будуть. Нехрещених дітей ховають у рові або скраю кладовища (Харківська область, Дергачівський район, с. Гаврилівка).

Завдання 4. За діалектними явищами вокалізму й консонантизму визначіть, до якого говору належить пропонований текст:

[зібра́лис' і хлути' в корчм'і / ну й там пи'ли пи'во// стари'ї Б. буу чуда́к і ка́жеи злож'імс'а, шчо йа ви'пйу га́л'бу пи'ва і ни бу́ду підно́сиу капал'у́ха]

Завдання 5. За діалектними явищами вокалізму й консонантизму визначіть, до якого говору належить пропонований текст:

[звіда́т' с'а його́ оти'ц'// што́ будеш, сы'не, пра́вити? // йа бу́ду пра́вити фи'йсу // до́брі / роб'у // за́ч'ав робити'фи'йсу / бей / але сис' ви'ди'т' / што́ то му с'а не вда́йе // ка́же оти'ц'// сы'не не бу́де с то́го фи'йса' // а кед' не бу́де фи'йса / бу́де клепа́ч'// ка́же оти'ц'// робит' да́ле // робит' // ка́же стари'ї // не бу́де с то́го / сыне / клепа́ч' //]

Завдання 6. За діалектними явищами вокалізму й консонантизму визначіть, до якого говору належить пропонований текст:

[прийі́хали на танаби'л'ах / перед сим сказа́ли уси'м / хто бли'ско живе́ / ви'брац'ц'а // в хатах йа́ки бли'ско сто́йа́ли / уси' ву́кна пови́ли'тали // а ками'н'н'е йак да́леко поодно́сило / аж у сунéшники / йаки' були' са́жн'уу со́рок пйат' // тепéра йа ду́майу з симн'о́йу ййхат' в Росто́в / о! ба́чите?// то муо́й кум вже збира́йиц'ц'а в Росто́в з уси'м копи'л'л'ем / вуон ха́ту прода́йе / а тепéра і йа ду́майу в Росто́в з симн'о́йу ййхат' // ти'л'ко за́раз холо́днува́то ййхат' // али ничого́ / бул'ши'йе не зме́рзнут' / а дите́й уку́тайімо //]

Завдання 7. З'ясуйте, до якого говору належить поданий текст. Виявіть найтипівіші фонетичні риси:

[тут по́ле чи́сте було́ / і л'уде́й ма́ло / ході́ли коробе́йн'іки / продава́ли вс'а́чину / пото́м поча́ли каза́т' / що́ бу́дэ ста́нц'і́йа / вогне́на коли'сніц'а бу́дэ б'ігат' / а с'в'іт бу́дэ обсно́ваний зал'і'зним пову́тін'ам // бу́ла постро́йена ста́нц'і́йа / і по́йїзд поча́в ййздит' // тод'і й карто́пл'а по́йаві́лас' / та така́ бу́ла пога́на / малéн'ка з бул'бочка́ми //]

Завдання 8. З'ясуйте, до якого говору належить поданий текст. Виявіть найтипівіші фонетичні риси:

[йідного разу хлопці пішли коні на н'ішлийах // а йіден був збиточник / вз'еш суб'ї мазнік з б'їлуйу глінууйу і намазав чорному кун'еві л'їсину б'їлуйу гл'їнууйу // той хлопець що йїго кін'був чорний шукав за свуйім кун'ем // подівці'а ззаду так йагби йїго кін' / подівці'ї спереду чи йїго кін' // і так шукав за свуйім кун'ем аж до ран'ї // аж рану пубачив / що йїго кун'ев'ї намазана л'їсина б'їлуйу гл'їнууйу // і потім ц'їлий дач' неї міг забути'а того / що неї спав ц'їлу н'їч //].

Тема. Діалектна морфологія

План

1. Різновиди діалектних морфологічних відмінностей у системі частин мови.
2. Іменник. Відмінності у категорії роду.
3. Особливості відмінювання іменників:
 - а) I відміни; б) II відміни;
 - в) III відміни; г) IV відміни.
4. Особливості відмінювання прикметників.
5. Відмінювання числівників.
6. Відмінювання займенників.
7. Дієслово. Дієвідмінювання.

Питання для самопідготовки

1. Які особливості словозміни іменників I відміни в українських діалектах?
2. У яких відмінкових формах іменників II відміни спостерігаються найбільші відмінності між українськими діалектами під час їх словозміни?
3. Як відбувається відмінювання іменників середнього роду цієї відміни у говорах української мови?
4. Проаналізуйте діалектну словозміну іменників III відміни.

5. Які найголовніші риси словозміни іменників IV відміни у говорах української мови?

6. Проаналізуйте діалектну словозміну прикметників.

7. Які найголовніші риси словозміни числівників та займенників у говорах української мови?

8. Проаналізуйте особливості дієвідмінювання.

Практичні завдання

Завдання 6. Поясніть форми орудного відмінка однини прикметників жіночого роду. До яких діалектних груп української мови вони належать?

Доброў газдін'оў, жобўтом ды=н'ом, зелéноў травóў, зелéнойу травóйу, з зелéной, з молодóй, з молодóйу, сін'ойу, с'в'іжойу, чóрноў мўхоў.

Завдання 7. Прокоментуйте наведені нижче форми дієслів 3-ї особи однини теперішнього часу в різних українських діалектах. Визначте, до яких говірок вони належать?

1) *Несé, метé, шійе, несét' (зрідка), хóде, хóдит', хóдит, нóсе, нóсит', знайе, зна, дўмайе, дўма, слўхайе, слўха, питáйе, питá;*

2) *хóдит', хóде, рóбит', рóбе, кру́тит', кру́те, нóсит', нóсе, зрідка: нóсет', хóдет', рóбет';*

3) *несé, знайе, зна, питá, несét', мóжет', хóде, нóсе, рóбé;*

4) *мат (має), грíмат, обзíрат, намáгат, мóле, кóсе, хóде; хóди, нóси, прóси.*

Завдання 8. Які діалектні відмінності спостерігаємо в таких відмінкових формах:

- давального й місцевого відмінків однини іменників першої відміни м'якої групи: *земля, рілля, пшениця;*

- орудного відмінка однини іменників чоловічого роду другої відміни: *батько, кінь, брат, товариш?*

Завдання 9. Проаналізуйте особливості функціонування давального відмінка однини іменників чоловічого й середнього роду другої відміни в говорах української мови:

Синові, батькові, хлопцеві, гаєві, лісові; дубу, лісу, гаю (середньо-наддніпрянські говірки).

Завдання 10. Розкажіть, як розрізняються тверді й м'які основи прикметників у різних українських говорах?

Завдання 11. Які діалектні відмінності спостерігаємо у формах називного та знахідного відмінків прикметників: *молодий, молода, молоде, молоді; синій, синя, синє, сині?*

Завдання 12. Прокоментуйте наведені нижче форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників: *ширший – широчейший, вакий – важчейший, надлуччі, маїбагаті, ширії, маїужії.*

Завдання 13. Які діалектні відмінності можемо спостерігати в інфінітивних формах:

- у суфіксах інфінітивів: *сидіти, носити, стригти, пекти;*
- у суфіксах дієслівної основи: *купувати, старцювати, бігнути?*

Завдання 14. Які діалектні відмінності спостерігаємо у зворотних формах дієслів: *сміятися, битися?*

Завдання 15. Які відмінності між українськими говорами спостерігаємо в дієслівних формах:

- першої особи однини теперішнього часу: *ходжу, ношу, вожу, кочу;*
- третьої особи однини теперішнього часу: *гримає, ходить, пише?*

Завдання 16. Прокоментуйте наведені нижче форми майбутнього часу дієслів у говорах української мови: *буду знав, будете співали, меко ходити, му робити, нести меш.*

Завдання 17. Прокоментуйте наведені нижче форми минулого часу дієслів у говорах української мови: *була зробила, ходив-йек, робив-ик, ходив-йес, робилисько, булисьте, робилак була, писав-йек був.*

Завдання 18. Проаналізуйте поданий текст. З'ясуйте, до якого з говорів української мови він належить. Випишіть фонетичні, лексичні й граматичні діалектні особливості.

[оце бач такé с'імéйство / Гамбрóс' дес' в Гиен'ийі // Гирасíма оце' прийшлó / що пропáw без звéс'ц'ийа // про ше с сáмого начáла войны прийшлó / шо погíб // ийй у мiс'ац' і грóші получíw за його // а це вже як знов нáші прийшли́ / приходит пис'мó / що живíй і здоровíй і находíц'а у Білоурúс'ийі // ми й пис'мó до н'óго написáли / а вонó виерну́лос' з нáписом / що адрисáт víбуw // то йак víбуw / то н'ичóго за його й ни чúти // і кудí він víбуw // а на Саи́кá / то й над'ийí нимá н'ийáкойі // той пропáw мáбут' / чи в Гиермáн'ийу йix погна́ли // чи дé вонí д'илис' // казáла камн'анéц'ка жiнка / що й иййí син буw вмéс'ц'и с Саи́ком / шо вонí дéс'ати́ро т'ика́ли і йix спíйн'áli і побíли під Кíровогра́дом // хтó його зна́йе // отáк л'уди кáжyт // а ми ше чика́йимо // мóже ше дес' й окáжец'а // оцé т'ики Йiвáн і Н'ікіхфóр пис'ма шл'yт // та й то Йiвáн вже дрúгий раз т'ажилó рáн'аний // він ка́пітáн ант'ил'ерíйй // вже с'óмий мiс'ац' лижíт в гóспітал'і // ос' дивíс' і атиста́та прислáw на пiятсóт рубл'íw // а Н'ікіхвóр / то бо його зна́йе / йак там він дéржиц'а до цéго врéмн'а // приписáw у пис'мí / що вже в його і половíни здоров'л'а нимá // оцé бач такé моé с'імéйство // шчот виликий // а де вонí / тi моiй синí //].

Завдання 19. Схарактеризуйте особливості відмінювання особових займенників першої-другої особи та зворотного займенника себе в різних українських говорах.

Завдання 20. Прокоментуйте подані нижче діалектні форми особових і зворотного займенників:

Мен'і, мин'і, меин'і, мін'і; ми, ти, си, мнов, тобов, собов; мном, тобо'м, собо'м; к йиму, на йому, на йуой.

Завдання 21. Визначте діалектні особливості присвійних займенників:

Мо'го, мо'його, свого, свойо'го; мій, мі, твої, сві; мо'му, тво'му, сво'му; све'йі, ме'йі, тве'йі.

Завдання 22. Дослідіть особливості відмінювання й фонетичного оформлення числівника *один* у різних говорах української мови.

Завдання 23. Розкажіть про відмінності між українськими говорами у відмінюванні та фонетичному оформленні числівника *чотири*.

Завдання 24. Схарактеризуйте особливості діалектного відмінювання числівників *п'ять-десять*.

Завдання 25. Схарактеризуйте особливості діалектного відмінювання числівників *одинадцять-двадцять, тридцять*.

Завдання 26. Розкажіть про акцентологічні особливості числівників у різних говорах української мови.

Тема. Синтаксичні особливості українських говорів

План

1. Відмінності у синтаксичній організації діалектного мовлення.
2. Діалектні особливості у використанні відмінкових форм та в утворенні словосполучень.
3. Просте і складне речення. Локальні відмінності в інтонаційно-ритмічній організації словосполучень і речень.
4. Діалектні особливості у вираженні підмета, присудка, додатка, означення і обставин.
5. Вживання допоміжного дієслова *бути* у формі теперішнього часу в українських говорах.
6. Діалектні особливості будови складного речення.

Питання для самопідготовки

1. Яка роль інтонації та ритму мовлення у синтаксичній організації діалектного мовлення?
2. Які є типи фразової ритмомелодики українського діалектного мовлення?

3. Що характерно для синтаксису українських діалектів?
4. Які особливості використання відмінкових форм у словосполученнях спостерігаються в українських діалектах?
5. Назвіть основні різновиди діалектних структур словосполучень.
6. Проаналізуйте локальні відмінності в інтонаційно-ритмічній організації словосполучень і речень.
7. Які діалектні особливості у вираженні підмета, присудка, додатка, означення та обставин?
8. Як вживається допоміжне дієслово бути у формі теперішнього часу в українських говорах?
9. Проаналізуйте діалектні особливості будови складного речення.

Практичні завдання

Завдання 1. Прокоментуйте синтаксичні конструкції південно-східних діалектів у наведених нижче прикладах:

1) *через год, через неділю, син прийде через тиждень, дочка приїде за тиждень; його за бригадира поставили, його на бригадира поставили, його бригадиром поставили; побіг по дорозі, побіг дорогою; пасу корів, пасу корови, пасу коней, пасу коні; погнали овець, погнали вівці;*

2) *дівчина, яка пасе гуси; буду його дітям матір'ю, буду його дітям мати, буду його дітям за матір; сказав, щоб прийшов до нас; казав, що онука сильно слаба; вона просить, щоб батько хату їм дав; журитися за сином, по матінці тужити; ішли баби за грибами, по гриби ходила, пішла в ліс по оріхи, пішла до доктора, піду по воду, піти за водою;*

3) *занедужала у мене жінка, занедужала моя жінка; болить у мене голова; поїхати в ліс, поїхати до лісу; пішла в поле, пішла на поле; побіг дорогою, побіг по дорозі; після обіду, по обіді, після дощу; дітвора граються.*

Завдання 2. Прокоментуйте синтаксичні явища південно-західних діалектів у поданих нижче прикладах:

1) два високих дуби, два високі дуби; три гарних хати, три гарні хати; прийшло трьох хлопців, їх приїхало двох; то не є біда; вона була ні багатую, ні бідна; вона не має корови; дітвора бігають;

2) піду за картопльою, пішов за соломою, піду по воду, побіг за коровою; три молоді хлопці, три молодіх хлопці; буду його дітям матір; то є добре жити; скучав о домі; може забув об дівчині думати; на тижні десь прийду; мені болить спина подвір'є замітати; ни мала що робити; вода до купання; бабка клепати косу; коцюба жар вигрібати; колись сварились, то за межу, то за кури;

3) по гобіді топіро підем на роботу; питатися за батька; дві виселі молодиці, дві виселіх молодиці; дітвора ходять по вигоні; мала коні, мала свині, а тепер не маю сили робити; штирьох ци п'ятьох було нас; підему на гриби; вони за него говорили; вона жибі міні то була сказала; коби знав; перед себе, просто себе, протів себе, перед собов; казала-м му обы замів хыжсу; жив о холоді, о голоді; за пастуха служить; або я знаю; ріля, де жито посіяне; аби хліб, а зуби знайдучсі; кобісте принесли води, я би окріп поклала; жаль мі є; писати с пером, копати з лопатов, забуліла мені жінка.

Завдання 3. Прокоментуйте синтаксичні явища поліських діалектів у наведених нижче прикладах:

1) пасу карови, коні; ганю гусей, погнав гусі; не мала баба клопату, дак купила парася; пашла на воду; питаєця про гроши; перевернув ву оз; віняв ну ож; пойти по лікаря; стережемо пóкіль батько встане;

2) перекинув воза, перекинув виз; вийняв ножа, вийняв ниж; к роздву шила; проз воду не видно; пашла за дохтарами; мені байдуже про цю дівчину; пошло шисть чоловіков; споминать за дітей; бізка гари, кола гари, окола гари, ля (ле) гари; послі обіду; проз окно побачила; молодиця зав'язала голову да й прийшла; їхало багацько людей;

3) іде два хлопці; пошло три чоловікі; плюй мези очі; занедужала в мене жінка; ля (ле) лі еса, бізка лі еса, кола лі еса, окала лі еса; день одо дня блишиє ік смерті; йекбі не вмі ев калатіцца, дак і змерз би; спіна баліть.

Завдання 4. Схарактеризуйте діалектні відмінності в побудові словосполучень.

А вона сама ходить ід газдами і шепотом запрошує їх чемними словами на обід за душу чоловічого деді. Таке воно, гей тот марець, тота челедь: тут хмари на чолі збирає, тут уже посміхаєси, голубе небо д тобі нахиляє. Пави д ньому сонце прикликають. А медвідь вже під моім дубом, вже береси д мені лізти. Пхалася д дядівській лавці і кінець хустки розв'язувала зубами. Крикнув він у ту сторону, як ідеться ід сільським хатам. Але як Тимофіїха затопить у неділю під обід. То дим чімхає геть д горі. Никифір бере сокиру в руки і йде ід вуглові. Люди дивуються багачевому щастю і зо страхом минают багацькі лази та попасают на пісній толоці (за М. Черемшиною).

Завдання 5. Із поданих нижче текстів доберіть діалектні синтаксичні конструкції і проаналізуйте їх.

I. *Хлѡпч'ік уже нас теил'ата / дв'і т'іко н'ічѡго не робіли / малѣн'к'і булі // приїшла до мене мойа маіти / з Луган'с'ка // там дѡч'ка / старша / мойа сестра / вони поучулі і приїшли с'уді / до мене // приїшли вони до мене / кажут / шо значит' / у тебе д'іток багато / ѡа тоб'і буду нужна // ѡа тоб'і помагати // приїшли вони до мене / пожилі ѡ мене гоуд'іѡ два / ага // п'ішли тод'і у Луган'с'ке / п'ішли / вони там умерли //*

II. *Л'он с'іѡут' бул'ш части по уѡсу // на зіму розгор'аѡут' поле / через зіму лежіт' / а навесн'і подрапакуѡут' і пот'ім с'іѡут' л'он // покі з'іде / то проїде дѣв'іт' ден' / а ѡак весна холодна / то ѡ дв'і нед'іли // пол'ут' ѡго за ѡаких м'іс'ац'іѡ пуѡтора // коло него роботи мніго // тепѣр машиноѡу обриваѡут' з'іл':е / а перші гѡди і ѡ колхѡз'і рѡчно полѡли // потѡм рвем / сѡшим і прачѡм обиваѡем нас'ін'е // обіли і летіт' бліш':е // стеблѡ стѣл'ут' на пустім полѡ / потѡму оборѡчаѡут' на другѡѡу стѡрону / тепѣр ѡго звѡд'ат' / сѡшат' / і на тѣрници трут' // тѣрниц'і ѡс'і однаковій / ручнійі //*

III. *ѡак ѡа маѡ чѡтирнаѡіц'іт' рѡк'іѡ / то п'ішѡв'ім ѡчітис'і за ковал'а // кѡз'на була така мурѡвана ше / зимлѣѡу накріта / звичаѡно невиліка // ми там робіли і возі / бѡрони / ну тил'ішки // ше плух буѡ на тил'ішки і так дѡл'і тово //*

п'іткóвували там йак 'іс' лим'іш'і / з йакіх бл'ах'іў тóшо / робіли плугі / і так наўчіўс'і за ковал'а //

IV. Важкá робóта сел'áнскайа // на нóвiі гу од прáзнуйут месейі ед // у нас ву óн не рóвен ву óс'ем / с'і ем / шиі ес'т' нед'і ел' // на месейі ед пр'áлиі / а мужикіі гну ої ваозіілиі на пóле // дрóва / с'і ено / те шо нўжно скоту́ // а бáба седііт' да предé // у пу ост бáбиі ткáли / а мужикіі тем сáме / а катóриі партніі дак шиіў / сапóжнік чóбатіі шиіў / а ковал'і плугіі кавáліі / сак'і ери / шо нўжно ў хаз'áйствіі // а дождáлиіс' пáскіі / велітден' казáліі / напразнувалиі тііжден' / тадіі с'і ейем картóпл'у / авéс / гречу́ху / прóсо / канóпл'і / а тадіі апкóпувалиі картóпл'у / прóсо палóліі / пшени́ц'у //

V. Однá булá у родітел'оў // жылá хóроше // вішла зáмуж / вот т'еб'é зрáзу і воінá / шо йа там пожилá // трóйе д'ітeй булó / пришоў н'імец' / віігнаў нас / гот ми булі там / вернўлис'а нáш'і / одбіли / вернўлис'а // пришлі не було неч'óго / ну золá і ўс'о однá / ну то ж // повикóпували соб'і блиндаж'і е і жили там // зачали л'ісók соб'і возіт' // ну йак неі каж'іт' кон'áка то ў своїіх рука́х // навозіла / постройі елас'а / однá д'еўчóнка ў мене стáла работат' ў упраўл'ён'ііі уч'óтч'іком / дрўга убóршч'іцейу / а йа ходіла на пóле / заўхóзом тим булá / заўхóзом і пол'евóдом //

VI. Бува́йе л'іто сухóйе / то нима хóрошойі вз'áтк'і / ц'в'іткі беиз пор'і засихáйут' //йак веілік'і душч'і / то пчулá мўсит' сид'іти ў вўл'іу / слўта застаўл'áйе // в'ітеир веілік'і / бўра / то пчóли погібáйут' ў дорóз'і // йакиó хурóшайа пугóда / то пчулá с'ім к'іломéтр'іў л'ітáйе / с'ім раз убеиртáйе // йак пугóда неиреипáдиста / то пчуолá тод'і нáл'іпши прац'ўйе // йаблун'óвиі ц'в'іт' / вéшн'і / сліўка / потóm греичіха ц'в'ітe / вакáц'ійа / ліпа ў ліпн'у // потóm ужé зирновóйе / йакиó грéчка бліс'ко / то хóроша вз'áтка // нáв'іт' з бакуну́ / з буд'ак'іў б'іру́т' і то вз'áтку // прііде гóс'ін' пчуолá іде до самé з'імі / йак ўже хóлудно неиреистайé худ'іт'і / закладáйіц'а вўліі звéрху мн'áтойу отáвойу // тре дивітис'а / йакóйе пов'ітра надвóр'і // трéба / шоб туді неі залáзили міш'і // йак мóжна в'існóйу неиреив'ірити / чи хватáйе харч'іў // трéба прочéистити / шóби не зав'іўс'а гнилéц' / с тóго пчóли мóжут' погінути //

VII. Сваті з молодім прихód'ат' до бат'к'іў д'іўчини / та принós'ат' з собóйу хл'іб та с'іл' // а обі́чно ка́жут' / шо ў вас тилі́чка / йаку́ ми хóчимо купі́ти // а дал'і / шо придúмайут' сам'і // іногд́а шче ка́жут' / шо б'ігла куні́ця' та ї заб'ігла ў ва́ш'і ворóта // а потóм на шо хвант́аз'і́ї хва́те // д'іўчина ў то ўрémіа ў дрúг'і́ї кóмнат'і сиді́т' // бат'кí їдут' до нéї та пита́йут' / чи л'убе вона́ йогó і чи хóче за́м'іж за йогó // йакио́ хóче / то бат'кí бирúт' хл'іб / с'іл' / та д'іўчина ўже счита́йіц':а засва́тана // а потóм же ж д'іўчина і пов'áзує сват'іў рушникáми // ран'іше вона́ йіх ма́ла самá ви́шити / та ў мéне ўже на сва́д'б'і буў тої / шче йаки́ї мо́я бабúс'а вишивáла // с'ічáс такóго ўже нима́ // а йак ни хот'іла їти за йогó / то дава́ла гарбуза́ // с'ічáс не дайúт' / мат' / погáно рóд'ат' // та ї свáтати хóд'ат' ўже до то́ї / шо согласі́лас' // це рáн'ше йак пригл'ану́лас' д'іўчина / то сват'іў до бат'к'іў шле зрáзу // с'ічáс наоборóт //

Тема. Особливості лексики українських діалектів

План

1. Основні типи діалектної лексики за походженням.
2. Іншомовні слова у діалектній лексиці.
3. Вузькодіалектні запозичення з різних мов: полонізми, словакізми, мадяризми, молдаванізми-румунізми, германізми, тюркізми.
4. Діалектна фразеологія, її специфіка і своєрідність у говорах української мови.
5. Історичні нашарування в діалектній лексиці та фразеології української мови.
6. Запозичення фразеологізмів.

Питання для самопідготовки

1. Які є типи діалектної лексики за походженням? Проаналізуйте кожен із них.

2. Як іншомовні слова проникли у діалекти української мови? Розгляньте діалектні слова-запозичення з різних мов.
3. Які вузькодіалектні запозичення з різних мов найширше представлені у говорах української мови ?
4. Проаналізуйте діалектну фразеологію.
5. У чому виявляється специфіка і своєрідність діалектної фразеології?
6. Як відбувається запозичення фразеологізмів?

Практичні завдання

Завдання 1. Із кількох українських діалектних словників виберіть 30 говірних слів. З'ясуйте їх значення, визначте тип діалектизмів.

Завдання 2. Прокоментуйте наведені нижче діалектні слова. Визначте тип діалектизмів, їх походження.

Бóвдур – димар, *буркóвка* – шосе, *взáвтра* – завтра, *вúйко* – дядько, *вúйна* – дядина, *в'ю=га* – хуртовина, *гуркiтня=* – гуркіт, *дзигáр* – годинник, *зрáні* – вранці, *зiмний* – холодний, *яр* – весна, *ковтóк* – сережка, *косéць* – косар, *лю=тий* – міцний, *мiсячник* – соняшник, *мотóр* – автомашина, *нiпати* – дивитися, *осьó* – ось, *пляц* – вигін, *тáйстра* – торба, *товáр* – худоба, *твар* – лице, *фамiлія* – родина.

Завдання 3. За допомогою діалектних словників з'ясуйте значення наведених діалектизмів, визначте тип діалектних відмінностей.

Арихметика, арцаба, банітувати, бекмес, блават, глядило, гражда, декую, дримба, жалива, заватра, зацмін, кептар, керниця, кобіта, кошниця, легінь, линтвар, мелай, мольфар, огирок, олова, плачинда, сохар, спідник, татухно, файно, форгув, хпати, хтіти.

Завдання 4. Випишіть із тексту діалектні слова, поясніть їх значення, визначте тип діалектизмів.

Мама звелася і поволіклася на постіль.

– Семенку, а тепер файно вмийся, і Катруся і Марія най си вмийот, і побігни в збанок води начерпнути, але не впадь у керницю, не хилійси дуж...

– Семенку, піди да нарви огирків у решето, аби мама в горшку наквасила, бо я виджу, що буду слаба та не будете мати що з хлібом їсти. Та й нарви кропу і вишневого листя. Та не сотай огирчине, але рви попри саме било...

– Семенку, здойми з гредок сорочки, аби-м полатала, бо ходите чорні, як ворони.

Семенко все бігав, все робив, що мама казала.

(за В. Стефаником).

Завдання 5. Знайти у поданих реченнях арготизми.

1. «Що за рахуба?» – бубонить голос за вагонами. 2. Ще якого пришлють? Може, таку лягавку, що й не вживеш? 3. Товариш, друг верний, зарой мою тело..., зарой мою тело на бану... 4. А белое знамя в бою потіряла. Тепер ми кімаєм на бану. 5. За два місяці матимеш мені такі шкари, бабочку, кліфт, кальоса і чепу, що й на Матроса плюнеш. 6. Художник, кажуть, що ти вмієш приставлять малахольного? (Із тв. І. Микитенка).

Завдання 6. Знайти у поданих реченнях жаргонізми.

1. Не нада базарити, як моя бабуся. 2. Коли він грає зі мною готовим у дим, я майже кожної партії примудряюся поцупити в нього то слона, то офіцера. 3. Бо їй до лампочки конфесії і всі оті розборки між ними. 4. Булавка поступив у Київський універ на юридичний – вчиться заочно, він тепер тусується з Карбюратором і Петром Кінконгом. 5. Нада догнатися, – плескає його по плечу Тюля. – Казав: мутанти, беріть ще снаряд! 6. А то подумав, що ти знову в якусь лажу влипла (Із тв. А. Дністрового).

Завдання 7. Із тлумачних словників української мови доберіть 20 професіоналізмів і прокоментуйте їх. З'ясуйте їх семантику, зазначте, з якою сферою виробництва вони пов'язані.

Завдання 8. Прокоментуйте наведені нижче слова. Визначте, до яких груп лексики вони належать.

Баркас, вандрувати, веретено, галс, дибки, зарубіжка, камуха, кобеняк, ковадло, ксива, кунсо, кусман, лабух, лавда, рижуха, обценьки, понти, похозниця, строп, тесля.

Завдання 9. Наведіть приклади (не менше 10 слів) молодіжного сленгу кінця ХХ–початку ХХІ століття.

Тема. Поліське (північне) наріччя української мови. Західнополіські (волинсько-поліські) говірки

План

1. Ареал північного наріччя української мови.
2. Дослідники поліського наріччя.
3. Особливості північного наріччя української мови:
 - а) фонетичні;
 - б) морфологічні;
 - в) лексичні;
 - г) синтаксичні.
4. Ареал західнополіського (волинсько-поліського) діалекту.
5. Особливості західнополіського діалекту:
 - а) фонетичні;
 - б) морфологічні;
 - в) лексичні;
 - г) синтаксичні.

Практичні завдання

Завдання 1. Зверніть увагу на лексико-словотвірні варіанти вставного слова мабуць у західнополіських говірках. Визначте способи творення цього діалектизму.

1. *Маї'бути / ше да'леко до се''ла.*
2. *'Мабит' / то наш 'бат'ко при'ходить'.*
3. *Ма'бути / ни'добре так 'буде.*
4. *Маї'бути / ше да'леко до се''ла.*
5. *'Сонце на'ходить' / 'мати / на та'ке / шо то 'кол'ори / і во'но так одс'в'ічуєц':а.*
6. *'Мусит' 'бути / ўже оди'найц'іт' [годин].*
7. *'Мусит', каба'на со'бака 'вигнаў.*

8. *Мус'їб'то / с'о'годн'ї при'її'дут.* 9. *На'бут' / гро'шеї не" було / шо ш'витко ве"р'нуўса.*

Завдання 2. Прокоментуйте синонімічні варіанти запропонованих слів у західнополіських говірках. Доберіть аналогічні приклади зі словників або з власної говірки.

Дуже худий (худа) – су|ха д|ринда; су|хацкиї; су|хи; су|x'ізний; сухо|бек'ї; су|xобиз'д'а; сухо|ребник; сухо|ребриї; сухо|ребриц'а.

Батько – |татко, |татоїко, та|тус'о, та|тус'ко; батейко, батен'ко, ба|тун'о, бат|чїско, ба|т'ус'о, бат'|чило.

Завдання 3. Підготуйте повідомлення на одну з тем :

1. Прізвиська говірки.
2. Варіанти чоловічих імен у говірці.
3. Варіанти жіночих імен у говірці.
4. Фразеологізми на позначення розумових здібностей людини.
5. Фразеологізми на позначення людських якостей.
6. Звуконаслідувальні слова та вигуки у говірці (звертання до тварин).
7. Дієслова на позначення руху.
8. Мовно-етикетні формули говірки.

Завдання 4. Прокоментуйте діалектні категорії роду, числа і відмінка іменникових форм.

Поліські говірки (Лисенко, СПГ)

1. Насд'дила гар'буз; Раз'била адну гарбу'зу; На г'роду ха'д'їла / гарбу'зоїу зва'н'їла. 2. *По'їїехала во'на до 'матер, а 'тайа ўже уми'райе; Пої'ду до 'мат'їр; Вуон жи'ве без 'матер; Виходит бат'ко з 'матер з х'л'їбом і приглас'айут до 'хати моло'дих; Матер'ки їдут' на ра'боту.* 3. *А там бу'ла ма'йака.* 4. *Щоб 'кажду 'метру зем'л'ї ахра'н'али.* 5. *Хто 'виробиў 'м'їн'їмо / тому 'видали а'ванс.* 6. *В л'їе'су росте махо'мора.* 7. *Ву'на хот'їела 'моргу зем'л'ї.* 8. *А'леї 'били ў а'лейн'ї; 'Матка пок'лала на стол о'л'їеїе.* 9. *А 'л'їес'ї ба'гато ха'роших пада'с'їновок.* 10. *Їа шче ка'лис' пара'б'їйкаїу буў.* 11. *А на р'їец'е 'туол'ки 'жабур (жабуриння) п'лаваў.* 12. *На 'житнику 'т'їл'ки 'пожен' (стерня) ли'шиўса;*

Ос'до була пшаничка / а те'перка 'пожн'а (стерня). 13. За сто 'вос'їмдес'ат 'девет дн'оў п'ремїе да'їут. 14. Оконе 'рамо 'вилет'їло. 15. А 'хата 'толейу була нак'рита. 16. 'Матка нава'рила борш'чу с шчаў'л'її. 17. 22 т'раўн'а Ми'кола вес'н'ана / а зи'мова Ми'кола за'била 'кола. 18. Пуд 'самим п'лотом поса'дила гарбу'зи / то год'на була гарбу'за йак вид'ро. 19. Хо'ди / си'ночку / дам 'кека (кеко – цукерка). 20. Ком'байно по'її'хаў на 'поле.

Тема. Південно-західне наріччя української мови.

Південноволинський діалект. Наддністрянський (опільський) діалект

План

6. Ареал південно-західного наріччя української мови.
7. Дослідники південно-західного наріччя.
8. Особливості південно-західного наріччя української мови:
 - а) фонетичні;
 - б) морфологічні;
 - в) лексичні;
 - г) синтаксичні.
9. Ареали південноволинського та наддністрянського діалектів.
10. 5. Особливості південноволинського та наддністрянського діалектів.
 - а) фонетичні;
 - б) морфологічні;
 - в) лексичні;
 - г) синтаксичні.

Практичні завдання

Завдання 1. Проаналізуйте діалектні числівники, визначте, яким говіркам вони притаманні.

Ворож'бит йо^уму 'кажи / шо 'майши йід'ного 'сина // і той син бу'де мау
 д'вайц'ім' л'ім і йо'го гр'ім заб'їе. 2. Ру^іжук 'В'ера Івановна / 'тишчу деййа'цот
 д'вац'ат д'ругого 'года // у'чилас' с'ім кл'асоу. 3. Їде 'цар'уу сын / а ше з ним
 д'ваїе // прийш'ли ўни / по'с'їдали. 4. Та йїх 'было так 'вѳс'ам штук / тых
 ж'їнок. 5. А т'реба за 'веч'їр три ру'чайк'ї нап'раст'ї / да лаг'т'ї / да два ча'си
 посп'ат' / да у ча'тур'ї ча'си з'нову ўс'тат'. 6. Ў кол'госп'ї б'їл'ш не до'вали зем'л'ї
 / йак т'ри'цат' 'соток. 7. Йаг 'бат'ко буў ж'ї'ў до куон' буў / да ко'рова / дв'їе
 ко'ров'ї було / до 'добре було 'ж'ї'ти / а с'о'годн'е шо? 8. 'Пере^дм Андр'їюм
 д'їу'чата с'ї зби^ерайут / с'к'їл'к'їе там? / 'дес'їт / п'їт'найц'їт' // зби^ерайуц'с'ї
 / о'бго'вор'уйут / жи 'будут про'води'ти Андр'їя. 9. По'тому при'ходи'с'ї
 Но'виї р'їк / шти'р'найц'їт'о'го'с'їчн'ї. 10. А во'на од'на на дв'ї п'їд'вод'ї
 накі'даїе / ми'н'ї понакі'дал а / і д'руг'ї п'їд'вод'ї накі'даїе / йа долж'на за ден
 сто пїятди'с'ат к'їп ви'визти і одвиз'ти ў с'курту. 11. У ниви'л'ич'к'ї д'їж'ки
 'в'їдир на д'воїе сир кл'ал'и і 'масл'о кл'ал'и і с'топтувал'и. 12. До во'їни' йа
 'кончиў чо'тири' класи' / а 'посл'ї 'конч'їу п'їяти клас. 13. Год бу'л'о ди'тин'ї // і
 шче дв'ї д'їу'ч'ат / о'це з тр'о'ма |д'їт'ми во'на ос'тал'ас'а. 14. 'Тарез дзв'е
 м'їнути 'В'ера ум'ар'ла. 15. Ш'тири' 'годи на п'їяти ха'з'айїн при'шоў.

Завдання 2. Зверніть увагу на невідмінювані діалектні форми у лемківській говірці. Визначте, якими частинами мови вони виступають.

1. Не треба так'е горїач йїсти. 2. Ф таку горїач не вартат нич робити.
 3. Так'е груб дерево мус'їво роснути понад сто рок'їу. 4. Так'е гушч к'їсто /
 йак'ї то з него буде хл'їб? 5. Мы соб'ї гаду-гаду / а робота на м'їсци. 6. Не
 в'їл'но йїсти такы зел'їн' йапка / бо будеш мау черв'їнку. 7. Так'ї квар к'їт.
 8. Так'е мал'їс" д'їу'чатко / мал'їс" хвончык. 9. Такы мерз д'їти / видно / же не
 майут нийакого моресу. 10. Так'е м'їц повотно / нийак с'а не подре. 11. З н'им
 не мож спок'їно поради́ти. 12. Мус іти / нич не зробиш. 13. Найскоре то быў
 пес / а не воўк. 14. Та в'їн на к'їл'о зва / натил'о добри. 15. Така т'агар торба /
 ледв'ї-м доўлук. 16. Такы фаї грушкы. 17. Фец'ко фест фал'ч. 18. Яка ледач
 пришива / за таку з н'а дава. 19. Хвон так'ї ц'ек (швидкий) до роботи. 20. Так'е
 квас" йапчыско грызеш!

Завдання 3. У наведених текстах виявіть діалектні риси, що характеризують наддністрянські говірки, і прокоментуйте їх.

1. Даў|но / на |м'ісци |нашого си|ла Гол|гоч'і / |були ви|лик'і о|зера і ста|ви / де во|дилас'і |фаїна |риба // |кожного |ран'е прил'і|тали на це |м'ісци |дик'і |гуси / кот|р'і с|войеим |голготом звеиси|л'ели наш краї // |доўго ту н'іх|то ни поси|л'еўс'і // |першим |житиел'ом буў І|ван Гол|гоч / кот|риї ба|гато |рок'іў жиў сам / |али н'із|н'ішчи по|чили з|д'іісн'уватис'і по|сеилин'еи |йенчих л'у|диї / кот|рих на |нин'ішній ден' |майиемо |майжи три |тис'еич'і // і на чес'т' |сего |першого |житил'еи |нашиє си|ло г'іс|тало |назву Гол|гоча //

2. ў су|с'іцтв'і |коло |мени жиў пан / йа ше до|нин'і памйеи|тайу за |него; ба|бус'еи сто|йала |коло |хати; |Ол'еи си|д'іла |коло |дерива; йак ти|чу хл'іп / то с|тойу |коло п|йеца / а|би ми|н'і ни приго|р'іў; ў су|с'іцтв'і |коло |мени |жило два |фаїних х|лопц'і; миї д'і|дус'о л'у|биў сто|йати |коло воу|р'іт; |моїа су|с'ітка |дужи |часто сто|йіт |коло п|лота; ми|н'і приїш|лос'і ше |доўго чи|кати |коло |пол'еи; йа б|рала ви|рет'інку і |несла на б'і|лило / це нида|леко р'і|ки; миї Пит|ро пас ко|рови ниди|леко |л'ісу

Тема. Південно-східне наріччя української мови. Степовий діалект

План

1. Ареал південно-західного наріччя української мови.
2. Дослідники південно-східного наріччя.
3. Особливості південно-східного наріччя української мови:
 - а) фонетичні;
 - б) морфологічні;
 - в) лексичні;
 - г) синтаксичні.
4. Ареал степового діалекту.
5. Особливості степового діалекту:
 - а) фонетичні;

- б) морфологічні;
- в) лексичні;
- г) синтаксичні.

Практичні завдання

Завдання 1. Дайте повну характеристику усіх морфологічних діалектних рис, наявних у тексті

1. **Різдвяні свята.** На са¹мий С²в¹ і¹тій¹ веч¹ ір / на¹ першій / шест²го¹с¹ічн¹і / баба / мама ўже ўста¹вали ра¹несе²н¹ко / го¹ту¹вали два¹найц¹ іт¹ страў / іїсти не¹дали // тре¹ було¹ пости²ти ц¹ ілій ден¹ // вече²ром / з¹ ірка на¹ неб¹ і зас¹ ійала / ўже йшли с¹ ідати до¹ ве¹чер¹і // по¹ве¹чер¹іли / кул¹ іду¹вали // С²в¹ і¹тій¹ веч¹ ір не¹ре¹ ішоў / а то¹ди ўно¹чи / перша чи друга / ча¹сом п¹ята / ўже йшли до¹церкви // як то¹ було¹ ве¹ село / кул¹ іду¹вали ў церкв¹ і / в¹ ітп¹рави²ло¹с¹ і / то було¹ іа¹к¹ их ш¹тири го¹ дин¹ і // потім як при²хо¹дили до¹дому зноў с¹ ідали до¹ с¹толу / с¹ н¹ ідали / во¹ б¹ ідали / кул¹ іду¹вали / три дни с² в¹ ат с² в¹ атку¹вали // (с. Надичі Жовківського району Львівської обл.; наддністрянська говірка).

2. **Дитинство.** С¹ ім бу¹ло мін¹ і гот / п¹ іш¹ла іа ў Будишче с¹лужит¹ / за хл¹іб та¹ кисл¹е мол¹око / пас¹ла ко¹рови / д¹ ітеї гл¹а діла / ўсе ро¹бил¹а / шо т¹ ітка ск¹зал¹а те іа і ро¹бил¹а / бо ў¹ матер¹ і нам ни¹ можна бу¹ло жит¹ / ни бу¹ло за чим / н¹ і ўзуц¹:а / н¹ і ўд¹іц¹:а / і іа бу¹ла сл¹ужил¹а п¹ят¹ гот // і як во¹іна / ма¹ма мін¹е заб¹рал¹а / бо бо¹ іал¹ас¹а / шоб іх ни¹ вис¹ил¹и ўно¹ч¹ і / а іа ни о¹стал¹ас¹а // най¹стар¹ишу сист¹ру / ії ії бу¹ло ш¹ існа¹ц¹ ат¹ гот / заб¹рал¹и ў Ге¹р¹ман¹ ійу // (с. Журжинці Лисянського району Черкаської обл.; черкаська говірка).

3. **Поробляння.** В¹ ід¹ма може наўрочи²ти з¹ і з¹лос¹т¹ і на¹ когос¹ // за¹к¹пуйут¹ іаїц¹а в о¹город / п¹ ідси²пайут¹ с¹ іл¹ п¹ ід по¹рог / ви²ли²вайут¹ в¹оду / о¹собейн²:о на празни²ки // кажут¹ / іаки¹чо ўсту¹пити ў та¹ку в¹оду / то нап¹дає ко¹роста а¹бо л¹у¹дину ви²си²пайе на ли²ц¹ і / т¹ іл¹ і // шоб в¹ ід¹ми не наўрочи²ли / т¹реба на во¹рота ч¹ іп¹лат¹ к¹лече²н¹:а з о¹сики // (с. Гаврилівка Дергачівського району Харківської обл.; слобожанська говірка).

4. **Світло.** *Иш'ч'е даў'н'іше каган'цем с'в'і'тил'и / калд'с'іру ж то'д'і с'купо
бу'ло / йак ни'маіе / то і о'л'ій'ийу / і 'воском с'в'і'тил'и / нал'и'вал'и у те / а то
по'б'ілиши о'так о'л'ій'а / калд'с'ір так с'купо бу'ло / а то ка'ганч'ик / 'л'ампа
х'і'ба у п'разник / це шоб пос'в'і'тит' 'л'ампу / і 'видно бу'ло / і 'бачил'и / йа по
с'т'іки ос'і'с'о в'же ни 'дужи ше даў'но / над каган'цем 'ш'ил'а ўсе 'чисто / і
ка'ганч'ик / с'і'час жи при 'ламп'і ни 'видно ні'чого / а то 'ш'ил'и / бо калд'с'іру
ни'маіе / йак дос'таниши де йа'кус' п'л'ашку / то о'то ж дир'жиши / а'би
ка'ганч'ик хоч гор'і'ў / а то нал'и'вал'и о'л'ій'у у ка'ганч'ик / пал'а'марч'ич'ок /
оч'ури'тинка / 'дудоч'ка / оч'ури'тинка / і о'то гор'ит' / б'лискайе / а'би б'лискало
// (с. Біівці Лубенського району Полтавської обл.; полтавська говірка).*

5. **Казка.** *'Айбо во'на 'каже / с'лухайти йа 'маву ш'е та'к'і ж'ін'ки шчо
шоўк пр'а'дут' // та 'каже йа йіх іс с'б'б'оў 'в'оз'му / бо во'ни бы с'а по'сердили / о'
'бых йа йіх іс с'б'б'оў ни ўз'а'ла // те"ї ч'о"му н'и / в'оз'м'іт' // заб'рала во'на і
то'ты с:о'б'б'оў // і пуш'ли ву'ни / пос'і'дали за стул // а то во'на та'к'і ж'ін'ки
заб'рала / шо за та'кіма 'зубами поїе"ден / пас'кун':і / зубат'і // а тот 'цар'уў
сын фурт по'зерат на то'ты ж'ін'ки / та 'каже 'мамо / шчо то за ж'ін'ки //
во"на 'каже / шчо? / той т'воїа 'буде"к'ед' 'буде шоўк п'р'асті // то 'каже
зато'то ў ных та'к'і 'зубы / бо то о'т:ого 'шоўку та'к'і 'каже"зубы пона'т'ігало
// а йа 'зато с'в'ойу 'д'і'ўку 'была а'би во'на не п'р'ала / бо і ў 'н'ейі та'к'і 'зубы
'будут' // 'цар'уў сын 'каже никог'да 'моїа жо'на п'р'асті шоўк не"
'буде"(с. Кибляри Ужгородського району Закарпатської обл.).*

Завдання 2. Знайдіть у реченнях прислівники, з'ясуйте їхні діалектні особливості.

Південно-західні говірки

1. Пек'ли ба'лабух'и' та'к'і / с 'т'іста за'м'ішували ту'во на 'кухн'і і
при'во"дили пса до"хати. 2. Ўста'йут ра'неїко і ро'су зби"раут. 3. Тан'ц'у'вали /
с"н'і'вали ўс"ак'і п'іс"н'і / 'бави'ли'с"і 'ц"ілу ніч до"само"го"ран'а / го"с'тили'с"і.
4. О / то т'рох'и' за'дуже"хоште. 5. 'Самий пи'ред 'с'ій'іц'а му'ка / йак'шо 'хочиши
хл'іб ха'рошій спик'ти. 6. Ко'лис' / ше йак йа 'була ма'лом / то 'д'іти не"були
та'к'во шоб ні'чо' не" ро'били. 7. Йа по'ма'лен'ко но'сила по'лову. 8. Йак 'йіхали

до́доми / то нас при^{el}ве^uзли аме^uри^{el}кан'ц'і до ^lнаших / поса^dдили нас у ^lпойїзд.
9. Тут ми ^lбуде^uмо си^{el}д'іти хто знайе ^lс'к'іл'ки / а ^lйїсти хто нам тута буде да^vвати. 10. А шо х'іба ў вас ў се^uл'і та йак ^lзара не пе^uк'ли цу^kкерки? 11. До^v ве^uчеп'і о^uбо^yйаз^kово^yмус^u"іли з^uйїсти си о^yп'лато^k / назі^{el}вайут ти^lперка п^rоскур. 12. Чи^yу балабуху ^lран'че со^bбака ў^xоне / то та ^lд'іўчина ^lран'че ^lзамуш ^lвиїде.

Північні говірки

1. У^lвос'ен' да ўже настр'і^uкайом на д^vозд'іка / даї^lв'іс'іт'. 2. Ліс у наз буў кро^{al}савец / і^u йе ^lзарез о^sтаўс' там. 3. Там к^lрепко к^vіток ба^gгато бу^lло / і то ў теї бу^kет на^oр^vеш т'і^x к^vіток по^y о^yд^{no}ї отако / шо не^e ух^vат'іш ота^kо ж^lмен'о^eйу. 4. Ў нас ка^rас' буў / ^lокун' буў / і ш^lчучкі бу^lлі / ўй^uноў ба^gгато / ў нас ба^gгато ^lри^lби^l бу^lло. 5. Ка^lліс' ў нас йак С'ер^lгеї буў / дак йуон же то так па^oж^uїў / і па^oтом на ч'ер^lдак спац' пашоў. 6. Та^dі^u зноў б'е^lром ^lдежу / на п'і^eч с^lтаўл'айом. 7. А та^dи ўже зноў б'е^lр'и да ўже м'е^lс'і ^lт'есто / сип' му^kку так / шоб не^lв'ел'ми бу^lло с^lл'ен:о гу^sсти. 8. Да і ^lсеред ^lноч'і і рус^lход'аца / і на^lзаўтр'і зб'і^lтрай^uц:а / сⁿи^lдан'е ^lроб'іят'. 9. Да на^lпала йа ішче бу^oл'еї гри^lбуоў / дак йа і спа:дⁿіцу с^kи^lнула / да і спа:дⁿіцу набрала. 10. Мол'о^dа ў ^lсаміи пер^lід гу^lл'айе з^lц'іми друш^lками і бо^yйаринами. 11. Да^yут х^lлопам чарку ^lвипити до ^lтого куру^lвайу / і ти^lп'іру во^lни йо^lго ^lдарат'. 12. А ^lраки так і виш^lмикуйут с^lтудова.

Південно-східні говірки

1. А во^lни так поску^lчал'и за м^lнойу / дак страш^lне йак / йа ро^lбила / ти^lпер із^lгаду^uїут' / ни^lма ти^lпер. 2. На^lташку Кра^lўченко да так ^lлоўко у^lз'аў і ^lчириз о^gгон' / та^lкиї ^lлоўкиї. 3. Пере^gд'а ^lбаба розй^lазала ^lторбу / роз'і^lклала з^lрош'і / а ўс'іх не^lма. 4. То ви то^dі ^lр'ідче з^lрош'і розк^lлали / а с'і^lчас гу^sт'іше / то^gго і ^lм'істо пу^sте. 5. О^sо ту^oто ^lс'од'ні хо^vвал'и о^tу ^lбабу. 6. Та^lких ^lтанц'іў не танц'у^lвали / йак си^lчас танц'у^uїут'. 7. Йа ўс'і^lгда по ста^lрому ше / по ^lтому ше з де^uцтва з^lнайу / шо йак ^lмама мо^lїа ро^lбила. 8. Наро^lдилас'а ^lтутички / нас ба^gгато бу^lло / аж шес'т душ. 9. Ко^lли ў ^lсорок ^lп'ервому го^dду нач'а^lлас' во^lїна / ўсе це пот'ер'алос'а // т'іжа^lло бу^lло. 10. Іспер^lва ^lкони^eї прис^lлали аж із Мон^lгол'її / ко^oроў прис^lлали в'ітк'і^lлас' іс ^lтилу. 11. А тут во^lїна / і по^lїїхала йа

в'іт':іл'а. 12. Ти'пер жи боч'ки ку'пуйут' / а то'д'і ла'ханка дири'уїана / як
ни'має / у'пїат' до с'тол'ара п'ішоў / зро'биў ту ла'ханку.

Завдання 3. Переробіть подані слова відповідно до мовленнєвих особливостей південно-західних, південно-східних та північних говірок. Порівняйте отримані форми.

Думає, повиростали, знає, ходить, прошу, душею, землею, рукою, зелений, кукурудза, волосся, на столі, ночі, на стільці, він.

Завдання 4. З'ясуйте специфіку творення інфінітивів та дієприкметників у реченнях. Для яких українських говірок притаманні такі форми?

1. *Кухн'а за'вал'ана.* 2. *Те л'у'дина при'горбл'ана.* 3. *Моло'ко ўже при'дуране.*
4. *На веі'с'іл':і 'купл'анейі не" було.* 5. *Сво'їє на'с'ін':є на'ллуч':є / а не 'купл'ане.*
6. *На Страс'т' їдут з с'вич'ками / шоб за'пал'ану до'дому принис'ти.* 7. *Ход'імо / си'ночку / спа'тун'ати / ўже 'пузно, їдем с'пун'кати / ди'тинко.* 8. *Треба спи'чи пиро'ги.* 9. *'Буду тоў'чи 'бул'бу.* 10. *Тра т'ах'чи 'воду с ко'лод'аз'а.*

Завдання 5. Визначте, які говірки репрезентовані у текстах.

1. *Ну 'али ўже приї'шоў той ден' / та го'де"на // і в'ін 'кажи 'сину / л'іс' там до того'во / до 'того ди'кунку і там пири'будии / там 'пару го'дин / там бу'деш иїў / пиў / там чи'таў со'б'і / ли'жаў / зак той ден' пи'рейди // 'али 'див'іц'і по'года 'дужи / х'марки 'нав'іт' ніг'де ни 'витко / і той т'рошки пан 'лекии // 'думайи си 'можжи ворож'бит збри'хаў.*

2. *Це ў 'с'емс'ат шес'том го'ду йа за пїат'нацат' к'ілометроў у л'єсу / ту'да к Б'єлорус'иї / пас скот // ну ї з на'парн'іком пол'егли спат / а пїатеро штук загу'били / і во'ни не прии'ли / ми' иїх не найи'ли // он ме'не 'буд'іт // ти сп'иш / 'каже // а шо та'ке ? // ти чу'їєш / 'каже / ре'вут // а воў'к'і ўже иїх на'пали і же'нут // дак во'ни ж бе'жат до ко'шари / з'найє ку'да 'б'єгт'і / до 'куч'і // йа ві'б'єгаїу із 'будк'і // то 'тийє ж тел'ата ўс'коч'или ў ко'шару / 'зат'інк'і роз'би'ли / і ў ко'шару // йа 'чуїу / т'р'існуло / і во'ни ўдвох по'надо м'нойу / а ме'н'і не'ма ч'ім // а руж'їо у том / у 'буц':і // на стол'є сковоро'да ле'ж'іт / йа да'ваї 'бахат // ну перел'а'каўс' от і до ўже // оце та'ке*

проїшеств'їе було //а од'ін раз загу'били шеш' штук / од'ну 'з':или воўки / а п'йатеро при'б'егло до ко'шари.

3. Бабоч'ка шос' там зла'дила 'їісти / 'закуску // сва'ты 'гôст'ац':а / пози'равут' і 'кажут' // ми прийш'ли 'вашу дôч'ку с'ватати // ну дуб'р'і // бо нам т'реба та'ку л'у'дину / шо з'найе" шôўк п'р'асту // йой тай ци з'найе" / з'найе" / тай де ни з'найе" /мед' 'в'ід'ілисте 'йак'ім йі 'била.

4. Т'реба на С"в'і'тиї 'веч'ір їти над'в'ір і с'лухати / де пес 'гаўкайе / і там 'буде" йі'го 'д'їўчи'на / 'буде" с"і з 'нейу же"н'ити / чи на с'ход'і / чи на 'заход'і // п'ішоў брат над'в'ір / при'ходе" до'хати / 'мама с"і ти'ел'тайе' / Г'вас"у / а де пес то'б'і 'гаўкаў? / а в'ін 'каже" / 'дуже" да'леко / і йа не" м'іг'х'знати / чи то на с'ход'і / чи на 'заход'і / ми с"і с'тали с"м'і'йати з 'негô'.

5. Док по'чал'і заб'і'рат' ўже 'тийе ко'роўїі од нас і с'в'ін':е // ху'доба ре'ве / 'л'уде го'лосет' // А те'пер та'ке зрôб'ілосе / шо без ву'їни во'їна // Так попо'лачеш / поповол'нуйесе / 'йак прис'н'їце до'моўка // Хто там 'бабу іс'хоче гле'д'їт'.

6. Йа пробу'дилас'а і п'лачу // 'мама 'чуїе / шо йа п'лачу / но не" з'найе" / де йа // тут приб'і'гаїе брат С'тас'о // во'на па'тик ў 'руки / де 'Ман'а // і га'тит йôго пати'ком // тут в'ін ўже не"ре"ки'даїе" ту 'бочку/ ме"не би'рут с-п'їт:ойї 'бочки / а в'ін п'лаче / і наст'рашиўс'а / 'думаў / 'може" йа не"жи'ва або 'шо // бе"ре 'мама до 'хати ме'не / не"риби'райе" // без н'їч п'лат'ечко'сохне і на 'рано зноў ўби'райе".

7. Жи'ли у се"л'і со'б'і чо'лв'їк і 'ж'їнка і буў у них со'бака С'їр'ко // ўз'а'ли во'ни йôго шче ма'лен'ким і так в'ін у йїх про'жиў аж до с'тарос'т'ї // ў хаз'ай'їн'їў С'їр'ка наро'дилас'а ди'тина / йа'койї во'ни ж'дали 'б'їл'ше триц'а'ти 'рок'їў // С'їр'ко стаў зам'ї'чат' / шчо йôго хаз'ай'їни не" так 'добре" с'тали в'їдносиц':а до 'н'ого / 'йак ра'н'їше / чи 'може" то'го / шчо в'ін та'киї ста'рїї ўже стаў / чи хто зна чо'го // од'ного 'разу ха'з'ай'ка 'гôне" та ї'гоне" йôго з 'дому / ї'ди та ї'ди / ти нам те'пер не"нужнїї / 'гаўкаїе"ш 'р'їдко / а шчо'б 'лише году'ват' те"бе / ўз'а'ла та ї про'гнала з 'дому // ї'де со'б'і С'їр'ко та ї'думаїе" / ку'ди по'д'їтис' / де сво'їу 'голову ста'ру приїу'тит'.

8. У'же ми'н'і чо'тирнади'ят' год бу'л'о / запи'сал'и ми'не 'перви' год у
'л'анку / ну п'іш'л'а / т'і ж ба'би ста'р'і / а йа шо ж мол'о'да / йа йо'го ни з'найу /
йак йо'го по'л'от' тої бу'р'ак / йак йо'го у'й'зат' / а з чо'тирнади'яти год тре ж
і'ти ро'бит' / бо 'н'ікому ж бу'л'о ро'бит' / 'мати бол'і'л'а / 'бат'ко по|кину' та
по'й'ха'у х'тона ку'ди бу'у / а йа ос'тал'ас'а / так шо ж п'іш'л'а по'л'от' // во'ни
при'ш'л'и по'б'ідал'и / а йа шо ж / а йа і р'ад'ка ни до'їду / до'ш'л'а до к'райу /
во'ни ўже з о'б'їду і'дут' / а 'поки похв'атал'а / а во'ни ўже 'насирид 'гон'і'у / а
ми'н'і тре з'нац':а за'ними // бо ми'н'і н'іх'то йо'го ни по'возможи.

Завдання 6. Прокоментуйте специфіку побудови словосполучень у різних наріччях. Запропонуйте приклади із власної говірки.

Південно-східне наріччя

*Занедужала у мене жінка; Виздоровіла моя дитина; Болить у мене нога;
Сталась мені біда велика; Пішла в ліс по гриби; Батьки приїдуть через
тиждень; Тужити по чоловіку; Пішла по воду; Бігши за водою; Поїхати в ліс;
Поїхати до лісу; Пішла на поле; Пішла в поле; Сталося те через год; Мати за
рік своєї дочки не пізнала; Коло хати працює; Біля неї сів; Поїхав стежкою;
Цибає по стежці; Буду його дітям мати; Буду їм бабусею; Його директором
поставили; Його за директора поставили; Його на директора поставили; Його
блискавка вбила; Його блискавкою вбило; Його блискавкою убито.*

Північне наріччя

*Цебер ля калодца; Дерево на хлива; Сорочку тримай к смерти; Блище к
осені; Слипі по жєбру ходили; Зи споду брав дрова; Пошла на хати; Маєш
кропило на жуки; Напрод мене стала; Собаку натаскати треба починати од
сім мисяцив; Літо поїду до сина; Мати ни гадає об міні; Перейшов перєз дуругу;
По заходу сонця сміття не виносять; І вже сім правнуків маю; На Варвару тико
мона прєдво мнити; При хати була комора; Виглядає пруз гокно; Хата пуд
возиром; Вишивали у свічках; Челядь йде дитей; Пруйшов чериз субаку.*

Південно-західне наріччя

*Нас прийшло трох; То не є біда; Вона була ні багатою, ні бідна; Вона не
має совісті; Піду за барабольєю; То є добре жити; Скучив о домі; На тижни*

десь приїдут; Мені болить спина подвір'є замітати; Ни мала шо робити; Ніж різати хліб; По гобіді топіро підем на роботу; Питалися за менчого брата; Мала гарні коні; Підемо на губи; Вони за него говорили; Вона жиби міні то була сказала; Коби тее знав; Перед себе пустив бабу, Протів мене стояв стовп; Казала-м му обы замів хыжу; Жив о холоді, о голоді; за пастуха служить; або я чула; Ріля, де жито посіяне; Аби хліб, а зуби найдуця; Кобисьте хтіли вчитисі; Я би окріп поклала; Жаль мі є; Копати з лопатов, забуліла мені жінка.

Лемківські говірки

Ходили на кіно; Знущали ся на нім; Ити на ягоди, гриби; Сів наперед мене; Не оддам о рік (через рік); Я о тобі забуду; Просити Бога о помочи; Він о два роки од мене моводчиши; Кінь о штирйох ногах і то ся спотикат; Ишли без ліс; Граблі без єдного зубця; Тримат з руці; Бив го млині; Бив з новим убраню; Г (під час) Велькі піст бив х перші клясі; Го школі ся вчив; Хнав до води; Не мам до чого ся обути; Хусточка до носа; Не маи што до роботи // не маи што робити; К собі; Сів наперед мене; Ходили за дорогом; За моводих років; Родом він од Горлиц; Вже биво по коханю; По обіді пришов; Привітай по жені родину; През ціву дорогу співали; Скрич на ню, най зийде до нас.

Карпатські говірки

О нім не знала; Жаль мі є; Не є окуляри, та не годен єм, не виджу читати; А она му повідала, же не йе никого; Ци сут' у т'а гро'ши? Я не знау иншак за тебе казати; Я гадаю о сусіді; Уд чого є молоко; Кождый пяниця худобный є; Може там єст корчма; Жив о холоді, о голоді; Поплынув без воду; Пішов бы я до вас, коби я сьмів, кобы-сте мі дали, итобы хтів; Побігла ід ньому; Росходить сі о тоє, ци купити халупу; любив би ня милий, про люди не може; Иван ся признат о гроші.

Завдання 7. Зробіть літературний переклад запропонованих речень. Зверніть увагу на засоби поєднання предикативних частин. Визначте типи речень.

Північні говірки

1. Гра'чан'іки^і пуд'ход'ат' / б'і варє'н'іци. 2. Йа уп'раўл'ус' / 'заки ви п'риїдете.
3. Ік дам та'б'іє / дак и пере'вернес:е. 4. Н'і'чого не з'найу / каб гра'матка / дак і чи'тала б. 5. 'Баба загар'тейє ки'балку / йак 'через 'воду ід'є. 6. Коб йа маў'силу / то б йа те'б'іє 'добре даў. 7. Кри'ч'і' на 'його / щоб 'їїести шоў. 8. 'Пакул' йа з Лу'гинок при'шоў / та вуон у'т'уок. 9. Паї'ду спра'шу / т'і'і разри'шат' у 'хат'і уб'і'ват' пере'с'а / т'і'і н'є. 10. Ек на / дак 'чуйє / а ек даї / не 'чуйє. 11. То ми'н'і 'пос'л'є^ал'удє ка'зали / шо то ни во'їен:и. 12. А'но ў'тописа / до'дом ни при'ход'!
13. 'К'єб'і ни 'д'іти / йа не пуш'ла. 14. Д'і'ч'ите п'рили, є х'лопци так си'д'іли.
15. Йєк п'риїде маї / с'її п'росо / 'будє йєк гаї.

Південно-західні говірки

1. Тєд' нам бы та'ку т'реба / шо з'найє шд'ўк п'р'асти / 'каже тот 'цар'уў сын. 2. Йїд'ного 'року п'і'шоў м'її брат ў л'іс за та'к'ими ко'па'ниці"ами / 'санк'иє ро'б'ити / жи'б'н' с'іи во'з'ити. 3. Ка'зала баба / жи ми йї в'ік'но з'били.
4. Зам'і'тайут ўс"о / ста'райуц"с"і / 'жиби йакнаї'л'ітше пуд'в'ір'є вигл'і'дало.
5. Д'і'ч'ата с"і зби'райут / о'бго'вор'уйут / жи 'будут про'води'ти Анд'р'їя.
6. Тот'і бо'гат'і догово'рилис'і / а'би же'ніли д'і'тїй / 'але 'д'іти не'знали йїд'но про д'ругого н'і'чо. 7. Соко'ти ху'добоу / би ни зро'била ш'коду. 8. 'Б'ішчи 'борзо ўже не'можу / бо-м ста'рїй. 9. 'Боли / шо ти приї'шла / йа ўже на 'тебе" чи'кайу. 10. Хот'іла би помиш'чи йєму з рад'ноў ду'шеў / б'і'да / шо ни 'маїу ко'ли. 11. Йак 'будут пи'тати за 'мени / то ска'жи / шо-м зас'лаб. 12. Іди за 'мамоў / наї п'риїди до ш'коли. 13. Ко'би зна'т'є / шо ўже ни 'буди мо'розу / то к'лали би бара'бул'у. 14. Треба пок'ласти ў 'рїйку сви'ни 'кулко / би ни 'рила.
15. Ко'би 'ж'інку похд'вати / в'ід'раз би же'ниўс'а.

Південно-східні говірки

1. Да йа ж у'же од йїх по'їхал'а / хоч' і ни пус'кал'и. 2. Йа ў д'і'теї ни про'шу н'і'чого / бо 'бачу / шо ў д'і'теї ни'ма. 3. Йак о'це 'б'іл'є б'і'л':о / дак йа у 'ноч'ви / з'вечора в'сипал'а порош'ка / замд'ч'ил'а. 4. А ви'б'іл'увал'и ж у во'д'і / йак 'р'ічка бл'из'ко / дак ходил'и ў'моч'увал'и / прос'т'і'л'ал'и / 'висохне / з'нову ў'моч'увал'и. 5. О'це йак'шо і'де 'зам'іж ше ў |л'іж'ник йє / це ўже шчи'тайиц':а /

шо мол·о́да / ба́гата. 6. ¹Мати / бу́ло / сви́круха ¹каже / кл·а́дут / с'к'іки йе / ¹д'іти / кл·а́д'іт' / шоб зрош'і за́водил·ис'а. 7. ¹Ка́жде го́товиц'а / шоб бу́ло поро|с'атко / хот' ма́л·ен'ке / хот' ви́л·ике / хот' йа́ке н'і́буд' / а шоб бу́ло на п'разник. 8. Йа́ ше з ¹д'етства з'найу / шо йак ¹мама мо́йа ро́била / так і йа. 9. П'ят'нац'ат' гот у́же йа ко́роу до́йла / так шо ¹н'іколи було роз'гул'уват'. 10. Де с'і́м'йа ве^нлика / там с'і́дали за с'т'і́л з'дорові́ і о́то з ¹обш'ч'о́йі ¹миски ¹йіли де^нри^еу́йаними ¹ложками. 11. Да́ваі́ ¹будии ра́ботат' кузні́ц'ом / пото́му шо биз інвнта́р'а н'і́з'а. 12. Йак ¹т'іки ¹деу́ят' год / так і на степ заб'і́райут'. 13. Аб'і́нну ¹л'ул'ку прасті́н'о́йу / шоб ¹мухи ни ку́сали / а са́ма п'іш'ла ка́пиц'і к'ла́сти. 14. // Н'і́з'а у не́д'і́лу н'і шит' / н'і ¹р'ізат' / н'і ст'і́рат' / бо ди́тина ¹буде ока́л'ічена. 15. Се́р'дешна та л'у́дина / ш'ч'о о́це ж горб / йак же во́но ¹б'ідне.

Лемківські говірки

1. Дали д'в'і години / бы с"а спакувати. 2. Бес"іду́ме до д'іти по-нашому / жебы не забывали. 3. Йа́ не буду уважава на тво́йі ви́бйегы / конте́кту́й с"а тым / што йест. 4. Йа́г йес дакому зроби́у дашто добре / то не треба потим тото выгадувати. 5. Шум'і́ла л'ішчы́на / йак с"а розвивава / пвакава д'іу́чына / йак с"а выдавава. 6. Луде на визна́ли с"а / же тоты с"в'і́ткы били п'ітпвачены. 7. Ли́шка фхо́пива куру за хв'і́ст / але лем п'і́рйа йі выно́ачыва / выдерва. 8. Гварива Ма́р'ка / же заран до нас приде. 9. Жебы то йа знава / же п'і́ду за пана / не ходива бы йа з грабл'ами до с"ана. 10. Йак с"а найі́ст і си л'а́же / та с"а са́во зау́йаже. 11. Не збада́у-йем / ци то правда / же чво́века обс"а́дут чы́рйакы / йа́г з Вели́йу до С"вато́й Вечери́ буде йі́у грушкы / йапка. 12. Йа́г мама можут быти здрывы / йак с"а так згривли за сыном. 13. Кво́ка кырчы́т / к'ед йі берут курйата. 14. Не того-м ту пришива / жебы-м йі́ва-пива / лем того-м ту пришива / бы́м с"а веселива. 15. Йа́ зараз іду / лем си возму дашто на доро́гу.

Завдання 8. Визначте, яке наріччя, діалект, говір репрезентують подані уривки.

1. Батько корчує пні за лісом на вирубі – гейби не заважали на тому шматку такого дорогого поля. На новині добре просо вродить, а там і

пшениця, та прокляте оте коріння. Корчувати його не так легко, але хіба батькові першина? П'ять отаких десятих своїми власними руками вичистив. Ось уже третій тиждень валяється там та гелетка жита і ніяк його не змолоти. Василь корови пасе... Не попасеш довше худобину – не питай з неї й молока. Володько й Хведот? Ті лобурі! Їм що... Сиди на печі та носом підшморгує. Але хіба та дітвора всидить вам дома... Полізуть ген отуди в соснину на Мартинове або до Таксарової контори і там цілий Божий день без їдла і без сідла пропадають... (У. Самчук).

2. То Уляна каже: щось там побалакали, потому до Зінки-вчительши пуйшла. Мо', які родичі неїни. А мій Володько, як почув: якеї родичі, то ж, певно, їм перекладачка потрібна. Бо ж приєджа, певно ж, ні бум-бум по-нашим, по-ккуріцьки. Ну ме обсуждаєм, а Володька сміється – ви ще скажіть, що до Кукурічок ота приїхала, що по тлівізурі показували, ни наше якесь імення, язика мона поламати... Ригоче – тож типерка в Кукурічках модивсяки показуватимуть, тико тре по наших калюжах дошки прокласти, щоби дівкам було по чім ходети. Ну, я вже й сама почала сумліватися, ци дедина Уляна ни бре... Кажу ж до Володьки, як Улана пуйшла, пуду в бар, мо', там наш батечко застрєг... (В. Лис).

3. Перед ворітьми Іван Денисюк спинив коней, скочив із самені, щоб відчинити в'їзд. І якое жалібно охопив поглядом рідне обійстя. Хата добротна. І шопа, і льох... Обідати не схотів – не йшло на душу. Одразу взявся худобу порати: коні, корова, ялівка, телятко, вівці, свині, гуси, кури... Мотря – жінка – й Гандрей теж підсобляли. А душа боліла: чим же годувати цю живність усю, як із клуні все виметено? Притримав по цебру-два пшениці, вівса та відходів кілька клумаків. На скільки хватить споживку того? Пильнуєш, доглядаєш худобу, а тепер... (В. Горбатюк).

4. Степан змирився з думкою, що поїдуть таки сьгодні, навіть трохи ожив і сказав весело: – Жаль тіки, що корона я не вловив. Йому б сподобалося, він же рибалка завзятий, як і я. – Ще вловиш, – сказала Катерина. – Ми ж на рибалці з ним зійшлися. Він якби вгледів оїе коропчука, то сам би сюди

приїхав... ну, йди гукай батька... Вони з батьками жили на одній садибі, хоч хату таки поставили свою, бо як не мирися та не годи, а свекруха з невісткою під різними дахами рідніші. Коли хтось не на ту ногу встане, то зачинися дверима та й пересидь часину, щоб горщиків не бити (В. Шкляр).

5. *Ідеш від хвіртки по біленькій, посипаній річковим піском доріжці. Праворуч – дивіться! – кущ якоїсь городини по спеціальній штахеті метрів на два вгору видерся і плодів на ньому червоних рясно, аж в очах мерехтить. Ви думаєте, що то якась ягода, а то помідори. Карликовий сорт. А онде здоровенецька зелена ковбасяка на землі лежить. То не гарбуз, ні, то – огірок. А буряки які, а морква, бачили б ви, однією морквиною бегемота вбить можна! Ліворуч – колодязь, білими кахлями обкладений, як амбулаторія. Ну, де ви такий колодязь знайдете? (В. Нестайко).*

6. *«Ганнусю, – кажу, – де то наш Мацько подівся, що його не видно?» Коли глип – а лежить на столі вишивка і якраз наш Мацько вишитий. Тут мені в голові щось як би свінуло. «Ану, – кажу, – Ганнусю, чи не була би-сь така гречна, аби тото вишиття попороти?» А вона: «Що в тебе за забаганка? Я стільки над ним сліпала, а ти мені хочеш знищити?» Ей, думаю, що буду бабу слухав! Узав ножиці та й споров. Тільки-но останню нитку висмикнув, як чую – мняв, мняв! Є наш Мацько!... А якось прибігла пані Бусликова: – Пані Ганнусю, візьміть си тоту гуску, але я вас дуже прошу, чи не буде ваша ласка вишити ще й мого чоловіка. Бо тая п'янюга мене в гріб заведе... (Ю. Винничук).*

7. *Ярослав Мудри, послі свого умуоцніня в Києві зусім не думав годитися з фактом займаня поляками захуоднього погранича Руси. Тому тоже вже в 1022 рокові повзяв виправу для одобрания Берестя. Виправа тая не була однак успішна. Остаточо Ярослав одобрав Бересте і Червенські Городы в 1031 рокові. Послі смерти Ярослава Берестейщина разом з Волинею, з которою була зв'язана географічне, етнічно і політично, вуйшла в склад наділу одного з молодших сынуов Ярослава-Ігора, якій володів у Володимирові Волинськум (з інтернет-джерела).*

8. *У тих виборах кандидати перегаркалися, а найбільше ті, хто ся лишиш на кінець. Юля кличе Януковича до телевізії – той не хоче, Юля мовит: мусиш, – той знов не хоче. Не піду, мовит, і всьо. А про то, жи з жінков не мож перечитися, він так не думає. Як вна політик, вповідає, то най ним буде і стає на рівних з хлопом. А як вна просто жінка, то най іде на кухню, жиби там вгамувати свої примхи. Але, я си гадаю, жи хіба ся вибори минуть, то всі ся станут знов любити, бо кождому треба буде глядіти міся під сонцьом (з інтернет-джерела).*

Питання до дисципліни «Діалектологія української мови»

1. Види діалектів та їх характеристика.
2. Мова й діалекти на різних етапах суспільно-історичного розвитку.
3. Діалектна основа української мови.
4. Визначення на карті межі діалектів.
5. З історії української діалектології.
6. Зв'язок діалектології з іншими науками.
7. Значення діалектології для викладання української мови в сучасній школі.
8. Типи діалектних явищ української мови.
9. Характер діалектних відмінностей української мови.
10. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму.
11. Фонема /і/ та її відповідники в різних українських діалектах.
12. Фонема /и/ та її вияви в українських діалектах.
13. Фонема /е/ та її варіанти в різних діалектах.
14. Фонема /у/ та її звукові вияви в українських діалектах.
15. Фонема /о/ та її варіанти в різних діалектах.
16. Деякі інші явища вокалізму українських діалектів та їх аналіз.
17. Загальна характеристика українського діалектного консонантизму.
18. Мікросистеми українського діалектного консонантизму та діалектні відмінності в них:
 - а) губні: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/;
 - б) передньоязикові: /д/, /д`/, /т/, /т`/, /з/, /з`/, /с/, /с`/, /ж/, /ш/, /дж/, /ч/, /дз/, /дз`/, /ц/, /ц`/, /р/, /р`/;
 - в) середньоязикові: /Ј/;
 - г) задньоязикові /г/, /к/, /х/ та фарингальна фонема /ґ/.
19. Аналіз інших явищ консонантизму.

20. Спільні й відмінні риси морфології української діалектної мови. Різновиди морфологічних відмінностей: а) зумовлені особливостями фонетики місцевих діалектів; б) викликані різними напрямками граматичної аналогії.

21. Іменник. Відмінності в категорії роду іменників. Діалектні відмінності в категорії числа. Збереження в говорах залишків двоїнних форм.

22. Особливості відмінювання іменників у діалектах.

23. Прикметник. Діалектні відмінності прикметникових форм.

24. Діалектні відмінності у фонетичному оформленні й відмінюванні числівників.

25. Діалектні відмінності в займенникових формах.

26. Діалектні особливості дієвідмінювання.

27. Типи відмінностей у синтаксисі української діалектної мови.

28. Діалектні відмінності у словосполученні.

29. Діалектні відмінності у структурі простого речення.

30. Діалектні відмінності у структурі складного речення.

31. Типи діалектних відмінностей у лексиці.

32. Склад діалектної лексики з погляду її походження.

33. Історичні нашарування в діалектній лексиці.

34. Характерні особливості лексики діалектів.

35. Нетермінологічна діалектна лексика.

36. Українська діалектна мова як ієрархія діалектних одиниць.

37. Північні (поліські) діалекти, межі їх поширення, головні особливості групування поліських говорів.

38. Південно-західні діалекти, межі їх поширення, найважливіші особливості, групування південно-західних діалектів.

39. Південно-східні діалекти, межі їх поширення, головні особливості. Питання про походження південно-східних діалектів.

Варіанти контрольних робіт

Варіант 1

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: *с'н'іег, ф'іст, зби^ерайут, 'жыто, та'л'ірка, ў'него, на'р'ічк'і, наддоб'рейши, 'мавут, при'несла би-м.*

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: *1. Наш ма'зун 'л'убит / шоб йо'го г'ладили по голоу'йі. 2. Та'к'е ди'т'а наў'дратливе / шо 'ради не'^умона 'дати. 3. За 'госин' спа'лила два с'тоси дроў.*

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. А 'бачте / за чо'тури'м'ісеци с'куйк'і наст'ройіл'і ул'іц / тут наша в'ул'іца йе // ў нас 'добра була 'жист'а / тут у'же Бог йо'го з'наіе йак / йак у'же ска'зат / нас с'у'ди голо'ва заў'йуз / тут 'м'інос'ц' неў'добна / але ж так / го'руйім / жи'вуом //

2. Збуду'вали та'кий пйец/ на'верха на'сипали п'іс'ку і ву'ні г'р'ілис'і у н'ім // спо'чатку да'валис'мо йім 'йісти / ну' / ва'ре'^н'і 'йейц'і і пше'^н'і'ну' кашу //

3. Ў хаз'ай'н'іў С'ір'ка наро'дилас'а ди'тина / йа'койі во'ни ж'дали 'б'іл'ше триц'а'ти 'рок'іў // С'ір'ко стаў зам'і'чат' / шчо йо'го хаз'ай'ни не'^н так 'добре'^н с'тали в'ід'носиц':а до 'н'ого / йак ра'н'іше / чи 'може'^н того / шчо в'ін та'кий ста'рйі у'же стаў / чи хто зна чо'го //

Варіант 2

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: *ме'н'іе, д'рива, ч'кола, на но'г'і, б'і'ж'ат', мала'йа, д'в'істо, 'мийу с'е, за'вед'аній, че'тыри'.*

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: *1. Ў т'вому виши'ван':і*

знашла йі́дну о́милку. 2. Гуз'ми г'інчу со́рочку / ни хо́ди / йак то́ї об'шарпач.

3. Ондо́го д'іти пос'адали на до́рози.

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. А то бу́у йа'ки́с ца́рс'ки́ сын ішо́ў і ка́же // та во́на ба́нко з'на́е п'р'асти шо́ўк? // з'на́е" / ми́н'і то шо́ўк ни т'реба́ нашо́ ми́н'і б'ідну́й жо́н'і шо́ўк // но а во́на з'на́е" // йой / те́д' нам бы́ та́ку т'реба́ шо з'на́е шо́ўк п'р'асти / ка́же тот ца́р'у́ сын //

2. Кар'топлі́ от:ако́ чу́гуноч'ак ма́л'ен'к'і́й та́к'і на́луп'і / то́к'і не́ са́л'іт' / із'вареца́ / йі́йе пам'ні́ / па́таў'ч'і" / да ру́кої га́рно за́м'ні́ / да так ма́л'ен'к'е́й ва́д'ічк'і́ / ту кар'топлу́ туді́ / і му́ч'іч'к'і́ туді́ / йо́на ну́дход'іт'//

3. У це́ с'в'ато́ д'іте́й у лі́с не пу́скали́ / бо́йалис' / ш'ч'о́ ма́ўка ч'і́ лі́совик у лі́с с'в'і́ за́т'агнут' // та́ і ў́зрос'лі́ по́бойувалис' за́ходити́ да́леко // за́раз ў́же ні́х'то за́ це не́ дума́ / але́ в'іра́ ў́дух'і́у о́сталас' //

Варіант 3

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: ло́шат'ом, хо́ж'у, са́джа, ру́ком, мово́ко, Ми́ко!, дв'і́ слов'і, зе́лен'і́й, п'ішла́ би-с, ма́й ве́лики́й.

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: 1. С'од'ні́ с'пурно́ бу́ло ко́пати кар'топлу́ / ну́складка́ в'икопала́. 2. Шо́ йа́ не" ска́жу / а во́на з'робит на́впопере́к'і. 3. То́ та́к'і сп'л'уха́ / шо́ до́ го́б'ііда́ спит.

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. Раз ба́ыла́ ж'і́нка // во́на ма́ла д'б'чу́ // но / йак ма́ву ка́зати по́нашо́му / д'і́ўку // но а́ д'і́ўка ба́ыла́ никра́сива́йа / та́ка п'роста́ д'і́ўч'і́на //

ма́ти с'а дуже ста́рала / йак с'а д'і́йка о'д:ас'т' // ну шп'ікулу́вала во'на / думала / думала / ш'чобы то'то зро'би'ти' //

2 Одного́ разу ха'з'а́йка 'гоне" та і 'гоне" С'ірка з 'дому / і'ди / ти нам те'пер не"нужний / 'гаўкайе"ш 'р'ідко / а шчоб 'лише году'ва́т' те"бе́ / ўз'а'ла та і про'знала з 'дому // і'де со'б'і С'ірка та і 'дума́йе" / де сво'йу 'головау ста́ру прий'утит' //

3. Там і гри'би ро'сл'и / і 'б'іл'ийе / ў'с'ак'ийе // сир'ой'жски / і л'и'сички / це ўсе м'і брал'и // і 'йаго'ди чер'н'іка / су'ницца / ма'л'ина / це ўсе бул'о / шче і буй'ак'і бул'и / пуд'ходит' пуд чер'ниццу / 'тул'ко шо не та'к'ийе с'тебл'а / а та'к'і ви'сок'ийе і т'рошк'і син'о'в'ати цв'іт //

Варіант 4

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: *з'еба (жаба), с'н'іш'ат', Х'вед'ір, де'душно, ш'тири ку'ров'і, ба'зарн'ії, 'доброї'е, т'вейу, 'ходе, за'йїзд'анії.*

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: *1. Ни зата'йїш 'шила ў миш'ку / 'сийно 'вилize. 2. А ўже 'сон'ійко не 'рано / ў нас ро'ботойки чи'мало. 3. Гон'до су'с'і'диє спа'сайут 'дерво / 'хочут хли'ва с'тавити.*

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. Ко'лис" таг зур'і́ук'иє не"пили / йак ти'пер / на 'самий пи'рет час'ник зуб'ц'ами 'йїли / а то'ді се"лед'м'ц'и' 'були / ва'рени'к'и / гулу'ц'и' / ку'т'а / 'суше"ні' груш'к'и / 'йаблука ва'рен'і / гри'би / боршч / 'мало 'бути два'найц'іт' страў / пампу'х'иє / за'виван'ц'и' // то 'було' на ве"ч'еру // а ўже на с"в'ата / то ўже м'яс'не 'було' //

2. 'В'ід'ма 'може наў'рочи'ти з'і з'лос'т'и на 'когос' // за'копуйут' 'йайц'а в о'город / п'ідси'пайут' с'іл' п'ід по'рог / ви'ели'вайут' 'воду / о'собе"н:о на празни'ки //

3. Це так за'в'ец'а// пр'і'їехал'і/ і да'ваї у мала'дого із'ноу га'р'і'єлку п'ім' // нас'e^{al}д'ел'і за ста'лом у мала'дого/ т'ес'т' то'же зноу / і Perez'ва па'дарк'і вики'дає мала'дим //

Варіант 5

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: мн'іе, у кожу'х'і, го'р'і'їка, рас'ниї, до'рогоюу, дв'і но'з'і, два'нан'ц'іт', 'житниї, 'доу'гойе, була 'шила.

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: 1. На скард'і'они до 'ночи пуд'бола з'райут. 2. Жин'ки 'р'імно пудти'нали волос':е. 3. Цу 'реїку тра сп'равити / год'ним 'боком 'виг'ін'ана.

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. 'Тато ка'зали / даї/ 'Боже / до'б'риде'н'! // в'ітпо'в'і'дали / даї / 'Боже / здо'роул'а / с'і'даїте" / 'добр'і 'л'уди / по'в'і'чте" нам / чо'го ви приїш'ли // ми 'чули / шо ви 'мете 'д'і'їку до' од':а'н'а / 'хоче"мо по'смо'т'р'іти / йа'ка во'на // 'д'і'їчи'на ўхо'д'ила / ви'талас'а з 'ними за 'руку //

2. 'М'іс'іц 'тому прив'із'ли ду^o нас з інку'батор'і два 'тис'ач'і 'пул'іт// ву^oни 'мали 'їно два дні / 'були 'дуже ма'леїк'і // йак ку'т'ре 'мерзло 'дуже" / то ми йїх з'р'іли// збуду'вали та'кії пїец/ на'верха на'сипали п'іс'ку і ву^oни з'р'іліс'і ў н'ім //

3. 'Жил'і м'і 'добре / у нас там і ле'са / і лу'га / і 'води / ўсе // а та'ке зро'б'ілос' / 'атомна зор'валас' // йа ж не 'бачи'ла / м'і за два'нацат' к'і'лоетроу от:ул'а / у'нучок там му'ї буу / дак при'шоу уден' да ї'каже / ўже 'атомна зор'валас' // а нам во'на ж бл'ізко / во'на так на го'р'і ле Чор'нобил'а //

Варіант 6

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: ду¹ш²'а, то¹б²'іе, да¹у²ний, ма¹'но²вий, ру¹ко²у³йо⁴, на н¹'ім, ш¹'ізд²'и³'с'ат, буд¹у хо²'ди³ю, Ми¹'ки!, ле¹'т'у.

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: 1. Нат' во¹'ди не² прине³'се до х¹'ати. 2. Хо¹'дила на спра²'вунки' до Гол¹'ки' / то так посва²'рилас / аж горло бо¹'лит. 3. Ё¹'л'т'ус'а пов²'ін б³'іл'ша була / йек ти¹'пер.

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. Жи¹ю си во²юк/ к'іт і ви³д'м'іт' // рас вуни йшли на пол'о¹'ван'е і ўст'р'іли за¹йц'е // во²юк хо³'т'ію роз'ір'вати за¹йц'е / но в'ін ви²проси³ўс'і // ву¹ни при²'мили йу³'го до⁴ сву⁵'йейі с'ім'ій//

2. Ви¹г²л'а'да³йу/ ўже і'гоч'і прог¹'а'д'іла // ни²'ма дес' мо³'йі Гор'пінки // о¹'це ўже т'р²'ет'ій год / йак заб'рали ў Ги¹'р'ман'ійу // ко²'лис' писала / шо аш п'ід ган¹'л'ійско²ю гра³'ни⁴ц'о⁵йу // о¹'це т'іки рад²'ос'ц'і / шо Ма¹'р'ійка при²'їхала // ўже год в'іс'ім ни³' була ў'дома // йа ка¹'жу/ шо не пус'ц'у/ а вона ка²'жи³' / шо йак не пу¹'сти²'те/ то при³'їдуть сам'і за⁴бе⁵'рут //

3. А там уже при¹'шла Паска / м'і напек²'лі п³'аск'і / і накр¹'с'іл'і йа²'йічок / кол'і аж нам уже с'каж¹'ут / в'іб'іра²'їтес' / бе³'р'іт к⁴'руж⁵ку / лож¹'ку / на три дн'і в'іб'іра²'їтес' // а м'і йак с'тал'і в'іб'іра¹'це / в'іб²'рал'іс' // да при³'їхал'і ў Анд¹'р'ійо²у / дак м'і там ж¹'ил'і три²'м'ісе³ци //

Варіант 7

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: в¹'ечур, р¹'ечка, с¹'иний, ле¹'ж'ат', джура¹'вел', три в'ід¹'р'і, йі¹'ден, п'ід¹'вед'аний, чур¹'н'ішчий, за¹'би.

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: 1. Ўже того ни помн'а¹'тайу / но вогор²'или ўс'і. 2. Ді¹'ўчата таме не с'д'іл'і без ро²'боти. 3. Ўго¹'таву не²'мона ў³'бити сухо⁴'вил / та¹'ка мн'а²'ка.

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. Це ў 'с'емс'ат шес'том году йа за п'ят'нацат' к'ілометроў у л'е'су / ту'да к Б'елорус'ііі / пас скот // ну і з на'парн'іком по'легли спат / а п'ят'еро штук загу'бі'ли / і во'ни не приш'ли / ми' ііх не найш'ли //

2. По'том іім с'і з'дибаў пес // ву'ни приї'мили до 'себе і пса / бо в'ін пооб'і'цеў ііх стере'чи // од'ного 'разу ве'д'м'іт' ска'заў / шо т'реба ку'пити ку'рову і нару'бити на 'зиму 'масла // з'в'і'р'і с'і пу'зудили і п'іш'ли до 'м'іста //

3. С'ім год йак ост'алас'а од бат'к'іў сир'отойу / рос'ла по чу'жих 'л'уд'іх / по н'ан'ках / по ро'ботниц'ах // ско'тину п'ят' л'іт 'насла // та'ке мо'іе жи'т':а бу'ло // а то'д'і ко'ли ж о'то стаў кол'хоз / п'іш'ла ў кол'хоз / с 'первих дн'іў / а то'д'і 'вийшла 'зам'іш / 'тоже за си'ро'ту //

Варіант 8

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: 'йіджа, те'л'етом, си'рокий, к'роўл'оў, надмо'ложши, п'яди'с'ат, м'і, воз'м'іме, 'робе, 'кохв'іі.

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: 1. Ў го'таву не'мона ў'бити сухо'вил / та'ка мн'а'ка. 2. А це 'л'енти' 'тоже т'реба ку'п'і'ц' / шоб йе'на ж не 'м'етер бу'ла / а 'метроў тр'і". 3. Помн'а'тайу / муш'чини шап'ки' мали / кап'і'л'ухи' мали со'ломл'ан'і.

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. Буў та'кий пан // і маў іід'ного 'сина // і 'дужи с'і ним 'т'ішиў // 'али п'і'шоў до ворож'би'та // ворож'бит йо'му 'кажи / шо 'майши іід'ного 'сина // і той син бу'де маў д'вайц'іт' л'іт і йо'го гр'ім заб'іе // ну таї тої 'бат'ко ўже 'м'іс'ц'а ни'майи // і н'іц ни 'кажи 'тому 'си'нови / но бу'дуйи ди'кунок / так на'думаў со'б'і //

2. С'вайба то с'вайба / а п'ридане йак 'важко бу'ло го'товити моло'д'ї // т'реба нат'кати пол'от'на / рушни'к'їу нат'кати і 'вишити // соро'чок на'шити і сп'їд'ниц' / бо то'д'ї хо'дил'и в у'с'ому пол'от'н'аному // йа'ка це бу'ла важ'ка ро'бота / а й'її т'реба бу'ло ви'конувати //

3. Ка'л'їс' ма'їа 'матка нап'е'че д'еру'ноу // 'зараз м'ї д'еру'ни' п'е'чом у' 'сал'е на два 'бок'ї / а 'кал'їс' у 'печ'ї п'ек'л'ї / скавара'да 'ток'ї па'мазала / шоб 'д'ерун ус'тау да ї у'с'о // це у'же на об'їед та'к'ї 'їежу 'вар'їц' / кар'топл'ї накр'ї'ш'їт' ка'зан / па'том ло'ж'їц' д'еру'ни'ц'їїе //

Варіант 9

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: 'мейї, с'мерт'оу, вуон, йїдне, во'дом, ска'зау би-м, 'гетайа, б'їл'їшчїї, ш'тири к'їл'ї, ба'гат'її.

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: 1. Нак'лау сумету (велика сумка) м'н'аса і по'їїхау до 'Луцка. 2. У нас калу'чуоу не пек'л'ї / це на Ук'раїн'ї пек'л'ї / на глу'бокої / оту'то. 3. Вис'ноу 'с'їйал'и на л'ї'вад'ї коноп'л'ане 'с'їмн'а.

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. Там і гри'би ро'сл'и / і 'б'їл'їїе / у'с'ак'їїе // сир'їїжк'и / і л'ї'сичк'и / це у'се м'ї брал'и // і 'їаго'ди чер'н'їка / су'ниц'а / ма'л'їна / це у'се бу'ло / шче ї буйа'к'ї бу'л'и / пуд'ходит' пуд чер'ниц'у / 'тул'ко шо не та'к'їїе с'тебл'а / а та'к'ї вис'ок'їїе і т'рошк'ї син'о'вати цв'їт //

2. У ни'д'їл'у 'позат с'лужбы 'бож'її поклала-м 'лазиво таї хо'т'їла-м забрати 'їаїц'а із гн'їз'да // про'сунула-м 'руку а там ш'с' студен'їе / к'руглоїе // йа с'а 'дуже на'пудила ї 'руку отхо'пила // з'л'їзла з 'лазива таї п'рошу с'вого Фи'р'а / же'б'ї забрау 'їаїц'а із гн'їз'да / а про то'то / шо йа там на'пы'тала / не'кажу му //

3. *Вийшла зам'іш / не ў його нічого / ні ў мене нічого // поб'ралис'а / нажили ўсе / і було ўсе // а тут воїна розорила // д'воє д'іток було // синок рано ўмер // осталас' з однієї доч'ечкою / і так до с'іх пор горюу //*

Варіант 10

1. Прокоментуйте діалектні явища, наявні у словах: *гу'с'ат'ом, 'солеу, 'Іва!, а'дин, зем'л'ом, 'чутури, 'т'егнет', ро'б'іте, з'намы, чур'н'ішчий.*

2. Визначте фонетичні діалектні особливості у запропонованих реченнях, запишіть речення українською літературною мовою: *1. В'ін с'і так упустиў / же з'ішоў на н'іц. 2. У нас с'ігда кавуни були с'в'іж'іє. 3. Вун ў кол'гости на'чал'ник / с'тариш / ку'да пош'л'ут.*

3. Знайдіть усі фонетичні, лексичні та граматичні особливості тексту; визначте наріччя, діалект, говір, до яких належать запропоновані зразки мовлення:

1. *Ко'лис" таг гур'іўк'іє не'пили / йак ти'пер / на 'самий ти'рет час'ник зуб'ц'ами 'йили / а то'ді се'лед'ц'і'були / ва'рени'к'и / гулу'ц'і / ку'т'а / 'суше'ні'груш'к'и / 'яблука ва'рен'і / гри'би / боршч / 'мало 'бути два'найц'іт' страў / пампу'х'іє / за'виван'ц'і // то 'було' на ве'черу //*

2. *В'ел'іка 'хата була / і сад в'ел'ік'ій / і д'ет'еї було 'вос'м'єро ў 'матк'і // по'том 'матку порол'ізо'вало / дак м'єн'ає ат 'шостого класа ат 'школ'и'остав'ілі / йа° ўже д'і'т'еї гла'д'єла //*

3. *'Ран'ше 'нав'іт' со'в'ітувалис'а / коли 'хату хо'т'іли збуду'ват' // 'зараз / де 'м'ісце 'купиш / там і будуї // 'т'іл'ки не" ст'ройат' там / де ў'с'ак'і не"благополучні жи'ли / де 'д'іти поми'рали / чи там с'ім'я свар'лива жи'ла //*

Лексичний та фразеологічний аналіз слів

А. Схема лексичного аналізу:

1. Записати (або назвати) слово.
2. Дати його тлумачення за словником.
3. Вказати, первинне (пряме) його лексичне значення чи вторинне (переносне).
4. Якщо значення переносне, то визначити вид перенесення.
5. Спробувати своїми словами сформулювати точне контекстуальне значення слова.
6. Дібрати синоніми до слова і довести доречність (чи недоречність) заміни аналізованого слова дібраним синонімом.
7. Перевірити, чи можливі лексичні або контекстуальні антоніми до аналізованого слова.
8. Встановити походження слова: запозичене чи ні (перевіряти за словником іншомовних слів).
9. Вказати, яким є слово: загальноживаним, діалектним, професійним чи термінологічним.
10. Визначити, належить до активного словника, до застарілих слів чи неологізмів.
11. Вказати: вільне, синтаксично обумовлене чи фразеологічно зв'язане значення аналізованого слова.
12. Якщо слово має фразеологічно зв'язане значення, то вказати тип фразеологізму.
13. Знайти стійкий вислів за фразеологічним словником і пояснити його значення та джерело.

Б. Схема фразеологічного аналізу:

1. Записати (або назвати) фразеологізм.
2. Дати його тлумачення за словником.

3. Виявити, чи цей фразеологізм має синоніми, антоніми, фразеологічні варіанти і, якщо має, назвати їх.
4. Спробувати своїми словами сформулювати точне контекстуальне значення фразеологізму.
5. З'ясувати, з якою частиною мови співвідносний фразеологізм.
6. Визначити тип аналізованого фразеологізму.
7. Встановити походження цього фразеологізму.
8. Вказати джерело первісного вживання фразеологізму.
9. З'ясувати, стиль (чи стилі), в яких зазвичай вживається фразеологізм.
10. Встановити стилістичну функцію фразеологізму в тексті.

Вимоги до точної фонетичної транскрипції діалектного тексту.

Загальні зауваження

У системі української фонетичної транскрипції використовують усі літери українського алфавіту, крім **я**, **ю**, **є**, які можуть позначати і один звук [а], [у], [е], і сполучення двох звуків [ja], [ju], [je]. Букви **ї** та **щ** завжди передають на письмі два звуки - [ji] та [шч]. Літері **ь** (м'який знак) в усному мовленні не відповідає жоден звук. Водночас в українській фонетичній транскрипції використовують запозичену з латинського алфавіту літеру **j**, якою позначаються середньоязиковий щілинний сонорний приголосний, наприклад: [junák], [mojá]; латинською літерою **w** позначають губно-губний звук як алофон фонемі /в/, а літерою **v** – губно-зубний алофон фонемі /в/.

Злиті звуки (аффрикати) позначаються двома літерами, з'єднаними вгорі дужкою . Для позначення цих аффрикат можна використовувати і спеціальні літератури.

В українській фонетичній транскрипції застосовуються такі діакритичні знаки.

1. Відтінки вимови голосних позначають маленькими літерами справа вгорі біля літери, що позначає основний голосний: [п^еш^у], [б^ер^у], [г^ол^убка].

2. Крапкою перед чи після голосного вгорі позначають більш передню артикуляцію голосних заднього ряду в сусідстві з м'якими приголосними: [с'áду], [стáн].

3. Нескладові звуки позначають відповідною літерою з дужкою над нею: [ходіў], [даї].

4. Знак ['] ("акут") угорі з правого боку літери позначає м'якість відповідного приголосного: [с'іл], [н'іс].

5. Напівпом'якшена вимова приголосних позначається знаком ['] ("апостроф") угорі з правого боку: [в'із], [к'ім], [ж'інка].

6. Двокрапка [:] після приголосного або риска [-] над приголосним позначає його подовження: [с'іл':у], [с'іл̄'у].

7. Лабіалізація позначається маленьким кружечком [°] після літери вгорі: [в'у^о].

8. Назалізація позначається знаком [-] ("хвилька") над літерою, що позначає голосний: [вāм], [нāш].

9. Знак [ˈ] над голосним позначає головний наголос у слові ([г'ол'ова]), а знак [˘] використовується для позначення побічного наголосу [з'ол'от'дн'дсній].

Особливості транскрибування діалектних текстів (згідно з системою, застосованою в Атласі української мови [АУМ: т.1, с.9-10])

Система голосних

- i^e* — звук, проміжний між [i] та [e], але ближчий до [i] (*з'найі^eти*);
i^u — звук, проміжний між [i] та [u], але ближчий до [i] (*ми^uн'і*);
uⁱ — звук, проміжний між [u] та [i], але ближчий до [u] (*миⁱн'і*);
u^e — звук, проміжний між [u] та [e], але ближчий до [u] (*си^eло*);
e^u — звук, проміжний між [e] та [u], але ближчий до [e] (*се^uло*);
ê — закритий і напружений голосний [e] (*дêн'*);
eⁱ — звук, проміжний між [e] та [i], але ближчий до [e] (*майеⁱш*);
e^a — звук переднього ряду, підняття низьке підвищене, наближений до [ä] (*н'е^aсу*);
à — нелабіалізований голосний [a], пересунений до середнього ряду (*с'ад'*);
ā — нелабіалізований голосний переднього ряду низького підняття (*ун'йāt'*);
ǎ — лабіалізований голосний заднього ряду низького підвищеного підняття (*н'рǎйда, н'тǎй*);
ô — закритий і напружений голосний [o] (*сôрôч'ку*);
ō — лабіалізований голосний [o], пересунений до середнього ряду (*йôйкати*);
õ — лабіалізований голосний переднього ряду [o], тобто огублений [e] (*ойô'йôй*);
o^y — звук, проміжний між [o] та [y], але ближчий до [o] (*ко^yжух*);
y^o — звук, проміжний між [y] та [o], але ближчий до [y] (*ку^oжух*);
ÿ — пересунений у середній ряд голосний [y] (*т'ÿ'т'ун*);
ÿ̃ — лабіалізований голосний переднього ряду високого підняття (*снÿн*);
ы — голосний середнього ряду високого підняття (*сын*);
ьы — голосний заднього ряду високого підняття (*сын*);
ÿ̄ — лабіалізований задньорядний голосний високого підняття (*бôк*);
ie — нелабіалізований дифтонг переднього ряду (*л'іето*);
iê — дифтонг того ж типу, з вужчим, більш напруженим другим компонентом (*л'іето*);
i^ee — нелабіалізований дифтонг переднього ряду з трохи обниженим першим компонентом (*в'іетер*);
u^ee — нелабіалізований дифтонг переднього ряду з дуже обниженим, близьким до [u], першим компонентом (*виетер*);
ue — нелабіалізований дифтонг з обниженим першим компонентом (*рцедко*);
yo — лабіалізований дифтонг заднього ряду (*куот*);
yô — дифтонг такого ж типу, пересунений до середнього ряду (*л'ÿог*);
ÿô — лабіалізований дифтонг переднього ряду (*на н'ÿôй*);
ÿe — лабіалізований дифтонг середньо-переднього ряду (*кÿет*);
ÿê — дифтонг того ж типу, але з другим компонентом вужчої, більш напруженої вимови (*кÿет*);
ÿu — дифтонг того ж типу, другим компонентом якого є голосний [u] (*куит*);
ÿuⁱ — лабіалізований дифтонг передньо-середнього ряду з другим компонентом типу [u] (*кÿит*);
ÿi — дифтонг такого ж типу, але з другим компонентом [i] (*кÿит*);
ÿu^o — лабіалізований дифтонг середньо-переднього ряду, другий компонент якого проміжний між [u] та [ö] (*тÿôк*);
ÿÿ^o — лабіалізований передньорядний дифтонг, другий компонент якого проміжний між [ÿ] та [ö] (*тÿÿôк*);
Невиразний, занепадаючий компонент дифтонга позначається відповідно малою літерою, напр.: *ie, i^e, yo, y^o, ue, u^e, ui, y^u* та ін.

Система приголосних

Напівпалаталізованість і палаталізованість приголосних позначається знаком мінуси (') праворуч угорі букви (*m'*, *s'*, *ш'*), палатальність—знаком секунди (") — (*m"*, *д"*, *с"*). Дуже незначний ступінь пом'якшення приголосних, ледь помітний для звичайного слуху, позначається крапкою праворуч літери приголосного (*н·ебо*).

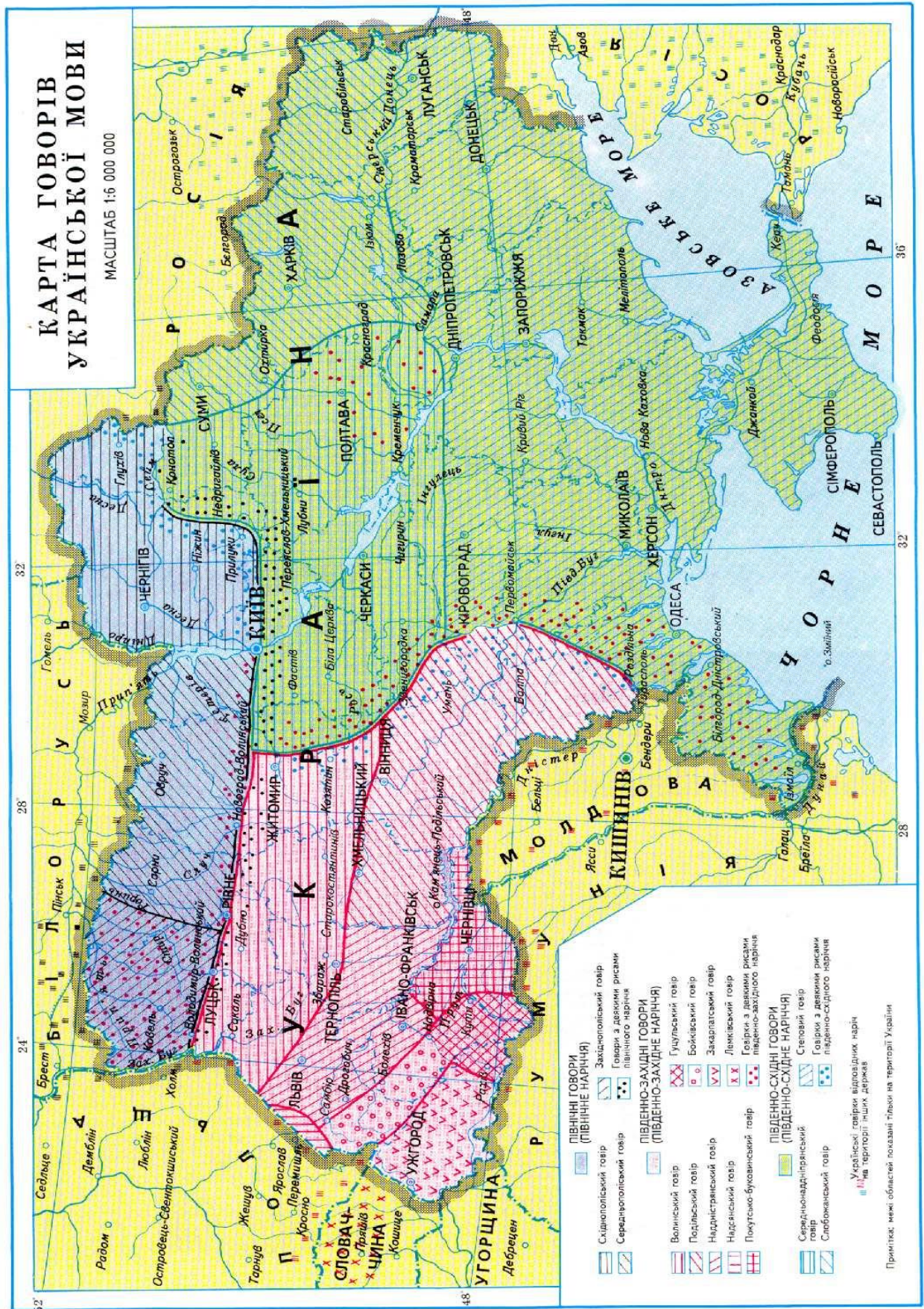
Часткове знеголошення дзвінких приголосних позначається кутиком (^) унизу літери відповідного звука (*'бабка*). Часткове одзвінчення глухих приголосних відображається знаком (˘) унизу літери відповідного глухого приголосного (*р'іґ_б'ін*). Можливі також написання типу *б^h*, *т^h* та ін.

Довга вимова приголосних і голосних позначається двокрапкою, а напівдовга — однією крапкою після літери (*зна'н':а*, *'маз'у*). Дуже ослаблена (зредукована) вимова звуків зображається літерою меншого розміру, що виноситься трохи вгору (*с'н'іє*, *'рад'іс'т'*, *ка^e*).

Місце наголосу позначається довгою вертикальною рисою, яка ставиться перед знаком приголосного, що передує голосному наголошеного складу, а коли в наголошеному складі немає попереднього приголосного, то безпосередньо перед літерою голосного (*'муха*, *го'дина*, *'арка*).

Довга пауза має позначення //, коротка — /.

Карта говорів української мови

Список рекомендованої літератури

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства. Короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища школа, 2006. – 143 с.
2. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища школа, 1991. – 231 с.
3. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – Київ : Вища школа, 2005. – 270 с.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища школа, 1980. – 246 с. – Режим доступу: https://www.studmed.ru/bevzenko-sp-ukrayinska-dalektologya_91f19a859b0.html
5. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. – Київ : Освіта, 2008. – 320 с.
6. Дзензелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. – Ужгород : Закарпатська обл. друкарня, 1966. – 96 с. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000589
7. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – Київ : Радянська школа, 1955. – 314 с. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002187
8. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова, В. В. Німчук ; відповід. ред. В. В. Німчук ; АН УРСР, Ін-т мовознавства. – Київ : Наукова думка, 1978. – 539 с.

9. Колоїз Ж. Історична грамати́ка української мови : практичний довідник / Ж. Колоїз. – Кривий Ріг, 2014. – 76 с. – Режим доступу: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/handle/0564/30>.
10. Колоїз Ж. В. Сучасна українська літературна мова: збірник завдань для лабораторних робіт / Ж. В. Колоїз, Н. М. Малюга, В. В. Явір. – Київ : Знання, 2006. – 356 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
11. Кримський А. Ю. Вибрані сходознавчі праці. В 5-ти т. Т. 2. Тюркологія / А. Ю. Кримський ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А Кримського. – Київ : Стилос, 2007. – 527 с.
12. Курило О. Б. Словник хемічної термінології. Відтворення видання 1923 р. / О. Б. Курило О. Б. ; гол. ред. М. Железняк ; Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2008. – 120 с.
13. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови : підручник / О. Курило. – 2-ге вид. – Київ : Основи, 2008. – 303 с.
14. Матвіяс І. Г. Взаємодія східноукраїнського й західноукраїнського варіантів літературної мови в усталенні норм у галузі словотвору / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2012. – С. 53-57.
15. Матвіяс І. Г. Відображення гуцульського говору в мові творів Гната Хоткевича / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2013. – С. 41-45.
16. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2008. – С. 3-12.
17. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори : [монографія] / І. Г. Матвіяс; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ : Наукова дкмка, 1990. – 161 с. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001164.
18. Панцьо С. Українська діалектологія. Практикум : навч.-метод. посіб. / Стефанія Панцьо. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2013. – 132

с. – Режим доступу: <https://bohdan-books.com/upload/iblock/04a/04abe50a72a2b44115bc680b49e37821.pdf>

19. Українська мова. Енциклопедія / відповід. ред. М. П. Зяблюк ; НАН України, Ін-т укр. мови. – 3-тє вид., зі змінами і доп. – Київ : Українська енциклопедія, 2007. – 853 с.

20. Українська мова. Енциклопедія. – Київ : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

ОНИЩЕНКО Геннадій Анатолійович

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З ДИСЦИПЛІНИ «ДІАЛЕКТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»
для студентів спеціальності 035 Філологія
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

В редакції автора

Підготовлено до виходу в світ
у Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1842
49005, м. Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19